

ילדות יחפה בקיבוץ

ילדות יחפה בקיבוץ

סיפורה של תמר פיק-דרור

תוכן ענינים

5	קיבוצניקית
9	פרק 1 : ילדות בגעתון
15	פרק 2 : נאות מרדכי
21	הנסיעה לצ'כיה
23	פרק 3 : המאורעות
27	פרק 4 : חיי קיבוץ
35	פרק 5 : בית הילדים
42	לינה משותפת
50	חינוך והשכלה
62	לעבודה ולמלאכה
66	פרק 6 : החיים היפים בקיבוץ
69	פרק 7 : חג ומועד
72	יום הילד
74	בר המצווה
79	פרק 8 : חדר הורים
86	עץ משפחת פיק
87	פרק 9 : פרנטא ורוז'ה
87	אבא פרנטא
94	אמא רוז'ה
99	ילדות יחפה

בהמון אהבה,

לישי וטלי, חובב ותמור, עדו ומאיה.

ליערה, רותם, מעין, אלון, אדר, אנדורה ומלאווי.

תודה מייוחדת לנורמון, שבזכותו התיישבתי לכתוב.

אמא/סבתא

תמר

כחו צמח פרי

אחרי, אני אהיה כה רחוקה
אל תחפשו אותי
מי שיבצע למחול -
ימחל לי על אהבתי.
(רחל שפירא)

קיבוצניקית

נולדתי לפני קום המדינה. הבריטים משלו כאן, בפלסטינה. רוב בני משפחתי המורחבת, היו באותה עת במחנות הריכוז באירופה ונאבקו על חייהם.

נולדתי, גדלתי וחונכתי בקיבוץ, בצורת חיים ייחודית ושונה מאד מהחיים בה גדלו וגדלים רוב ילדי העולם. מקום, שבו קדמה טובת הכלל לטובת הפרט. זיכרונותיי הם מתקופה קשה לכל העם היהודי, ומילדות כל כך אחרת.

מהו קיבוץ? או יותר נכון: מי בדיוק התקבץ במקום אחד? חברים. כך נקראו תושבי המקום. לא "אדוני", "גברתי", "מר", או "כבודו", אלא "חבר", "חברה", חברים". האם אכן היו כולם חברים איש לרעהו? ספק רב. כמו בהרבה משפחות, גם במשפחה המאוד מורחבת הזו, בקיבוץ, היו ובוודאי עדיין יש, קנאה, שנאה, מריבות וגם... חברויות.

מה היה, לדעתכם, הערך החשוב ביותר בקיבוץ? עבודה? משפחה? לימודים? אולי משהו אחר? מי מכם שניחש שהערך החשוב ביותר היה ערך העבודה, צדק. בקיבוץ כולם עבדו, אבל אף אחד לא קיבל בתמורה כסף. לא היה קשר בין מידת ההשקעה וההצלחה, לבין מה שקיבל כל חבר או ילד. חברי הקיבוץ קיבלו, כולם: אוכל, בגדים ודיור, פחות או יותר במידה שווה.

כולם ידעו הכול על כולם, לטוב ולרע. פרטיות? לא הייתה שום פרטיות, וגם רכוש פרטי היה כמעט שם גנאי.

מוסד מרכזי בקיבוץ הייתה "אסיפת החברים". מדי מוצאי שבת, התכנסו חברי הקיבוץ בחדר האוכל (שהיה המבנה הגדול ביותר בקיבוץ). באסיפה התקבלו, באופן דמוקרטי, ובהצבעת הרוב, החלטות לגבי מגוון הנושאים שקבעו את סדר היום ואת ההתנהלות היומיומית בקיבוץ. למשל: האם מותר, בזמן כזה (מלחמת העולם השנייה), להוליד ילדים? אילו בניינים לבנות? האם לפלג את הקיבוץ בעקבות חילוקי דעות פוליטיים בין חבריו?

בסוגיה זו, נאות מרדכי היה הקיבוץ היחיד שבו הוחלט שלא לפלג את הקיבוץ בעקבות חילוקי הדעות הפוליטיים. חברי הקיבוץ חשבו, שרב המשותף ביניהם על השונה, וכי יש מקום להמשיך ולחיות יחד גם כאשר הדעות חלוקות. בעקבות זאת, הוחלט באסיפה לא להצטרף לשום תנועה פוליטית. זאת בניגוד לשאר הקיבוצים בארץ.

נושאים נוספים שהובאו לאישור האסיפה היו למשל: מי ימלא תפקידי מפתח, כגון מזכיר הקיבוץ? הגזבר? וגם ענייני דיומא, כגון: האם הקיבוץ צריך לספק סיגריות למעשנים? בסוגיית הסיגריות, יש לציין, ניצחו המעשנים, ואושרה להם מכסת סיגריות. מנצי, אחד החברים, קם באסיפה וטען שזה אינו צודק ושיש לחלק שוקולד לאלה שאינם מעשנים. למיטב זכרוני, הוא הפסיד, ורוב משתתפי האסיפה הצביעו בעד חלוקת הסיגריות, אך נגד חלוקת השוקולד... עד היום, שנת 2014, בעיות הכלל בקיבוץ מובאות להכרעת אסיפת החברים.

בתקופת ילדותי, שנות הארבעים של המאה שעברה, גרו ילדי הקיבוץ במבנה נפרד מהוריהם. כך היה גם בגעתון ובנאות מרדכי.

מגיל אפס, התינוקות, וביניהם גם אני, בילו את הימים והלילות ללא ההורים.
את ההורים פגשנו, למשך שעתיים ביום, בשעות אחר הצהריים.

במשך רוב שעות היממה שהינו בבית התינוקות או בבית הילדים, ביחד עם עוד
כעשרים "אחים ואחיות" - חברינו לקבוצה. היינו יחד בעבודה, יחד בלימודים,
במשחקים, בארוחות הבוקר, הצהריים והערב, ואח"כ בשנת הלילה. תמיד, תמיד
עם אותה קבוצת ילדים.

במשפחה הקיבוצית המורחבת הזו גדלתי.

קבוצת נשר ליד הבית החדש

קיבוץ

'קיבוץ הוא צורת התיישבות ייחודית לציונות ולמדינת ישראל, המבוססת על שאיפת הציונות להתיישבות מחודשת בארץ ישראל ועל ערכים סוציאליסטים, שוויון בין בני האדם ושיתוף כלכלי ורעיוני. הקיבוץ הוא בדרך כלל יישוב קטן, המונה מספר מאות תושבים, ופרנסתו מחקלאות ותעשייה.¹

מקור השם: 'ראוי שאספר לכם על כך. מעשה שהיה כך היה: נתאספנו לילה אחד לשיחת חברים, ועסקנו בבעיות עתידנו. בימים האלה כבר יצא הקול במחנה שאנו עומדים לעלות ולהתיישב בעמק יזרעאל, ובכל שאלנו את עצמנו: 'מה שם ייקרא לנו?'

בתוך השיחה, קם אחד החברים. ואותו חבר, לא על העתיד דיבר, אלא על העבר דיבר. הוא סיפר שנקלע בין חסידי ברסלב, ופגישתו עם אלה הייתה לו בבחינה חוויה עמוקה ביותר. בהתלהבות דיבר אותו חבר, שכן הייתה לו חסידות ברסלב בבחינת גילוי. לבסוף כך אמר: 'חסידי ברסלב נוהגים להתקבץ מידי שנה בשנה, בראש השנה, יחדיו, לתפילה ולעיון בעיר אומן אשר באוקריינא, ששם קבורתו של הרבי. להתכנסות זאת בראש השנה, קוראים חסידי ברסלב בשם: 'הקיבוץ'. ובכן - למה לא נקרא גם אנחנו למחננו בשם קיבוץ?'

שמעו אנשינו את דברי החבר, קיימו וקיבלו עליהם לקרוא למחננו, מכאן ואילך, בשם 'קיבוץ השומר הצעיר' וראה זה פלא: לא עברו ימים מועטים, עד שכל החבורות, הגדודים, הפלוגות והקבוצות הגדולות שינו את שמם, וקראו לעצמם בשם 'קיבוץ'...

(יהודה יערי, עיתון "על המשמר", 12.2.1965)

נאות מהאוויר

¹ כל קטעי המידע המופיעים בספר זה מקורם באינטרנט. חלק מהתמונות הן מארכיון נאות מרדכי.

פרק 1: ילדות בגעתון

נולדתי ב-17 למרץ 1944, בקיבוץ געתון אשר בגליל המערבי. בת בכורה להורי: רוז'ה (שושנה) ופרנטא (משה) פיק. הייתה זו תקופת מלחמת העולם השנייה.

הורי נישאו ב-12 לדצמבר 1941, בחיפה. ביום חתונתם, לא עמד לצדם איש מבני משפחתם. משפחותיהם נותרו מאחור, בצ'כיה. הורי אמי פרדיננד וגרונייה, ואחותה אווה, אמו של אבי, אירמה, ואחיו, קארל וטולה, נשלחו כולם למחנות ריכוז. לאימא לא הייתה בארץ כל משפחה. לאבא היו, בארץ, דוד בשם אמיל פיק (סבה של עדנה גל מחיפה), ובני דודים בחיפה ובת"א, אך גם הם לא נכחו בחתונה. כעדים לחתונתם אספו, ההורים, אנשים מהרחוב, שהסכימו לעשות מצווה ולהשתתף במניין.

כשלוש שנים לאחר מכן, נולדתי. בתעודת הלידה שלי כתוב (באנגלית): "מקום הלידה - חיפה, פלסטינה". אכן, על פי תעודת הלידה שלי, אני פלסטינאית.

וכך מתארת אמי את הולדתי (מתוך יומנה של רוז'ה - תרגום מצ'כית):

"אז נצ'יתי אימא משה, על אמת, ויש לי סססוסית קטנה, בת שבעה וחצי שבועות. ב-17 למרץ קרה הדבר - הנס - לפחות לפי: מכא הכאביס והתקוות יצא בן אדם. להגיד "בן אדם" זו בעצם הפרעה וקצת מצחיק, כשעקלה היה 2.500 ק"ג, סניה מקומטות והיא מצצת כף הזמן..."

אז כעס לא שיצרתי לצמח, שבתוך חצי שעה בן אדם יכול להשתנות עד כדי כך. אז כעס לא אהבתי תינוקות, ולא ידעתי להבדיל ביניהם... כרעצ שתמר התחילה לחפש את ה"כפתור" שלי, ולינוק, לא הייתי רוצה, פשוט אחיר שבוצלם, שתיוולד בת שישה חודשים, כמו שנהגתי לאחל לצמחי קודם.

התנאים בבית היוולדות היו גרועים. בחדר שכבו הרבה בחורות, בלי שאת תתחשב בפנייה. היום, אני אמנם חיה חיי בוצלת, אבל אז כעס לא הרעשתי יותר את החסר של הבית המרווח שצדדתי בו, כשהיה לי כל מה שרציתי. על מה שנהוץ, אין אפילו מה לדבר. זכיתי לא רק לדברים חומריים, אלא גם לאודעות שאני בן אדם, עם רצון להישאר כזה בכל התנאים והנסיבות. זאת הייתה הרעשה נפלאה וכאן, בבית החולים, אחרי הלידה, לא ניתן היה להשיג אפילו כרית....

כשחזרתי הביתה, היו המון צרות עם תמר. בזמן הראשון הייתי אימא מושגת. כעת היא כבר מקבלת במסקל, ונצטית מיום ליום יותר בן אדם. יש לה רצונות משלה, והיא כוצסת מאוד מאוד את אימא שלה רוצה אחרת... כשהביאו לי אותה כעס הראשונה, היא הסתכלה עלי, בציון אחת, במבט כועס, כאילו רצתה לומר לי שזאת חוצפה מצדי להביא היום ילד לצולם.

היה זמן שסע אני חשתי כך - אולי עם היום - אבל האזאניע שלי הוא חזק מכל שיקול אחרי. וכך, תמר היא צופדה מוארת וקיימת. נקווה שבהמשך היא לא תשמור לי טינה על כ..."

עם ההורים

(התרגום מצכית ע"י דודה אוה)

TELEGRAM מברק

To: *Dr. Fritz Ullmann*

Indiced	day	code	dist	gamma
200	100	1000	100	10000
100	1000	10000	1000	100000
10	10000	100000	10000	1000000

Dr. Fritz Ullmann

מברק ובו שמות השורדים מבני המשפחה

כשנה לאחר קום המדינה, ב-10 ביוני 1949, נולד אחי, שאול ז"ל, וכשלוש שנים אחריו, ב-27.10.1952, באה לעולם אחותי הצעירה, ענת.

בעת שנולדתי, שררו בארץ תנאים קשים.

חברי קיבוץ געתון גרו תחילה באוהלים. מעדותה של אימא עולה, כי למרות שלא היה צורך לשטוף את הרצפה באוהל, בשעת סערה כשהיו צריכים להחזיק את האוהל בכדי שלא יעוף... הייתה זו חוויה לא קלה, ולעיתים אף מייאשת. התנאים הקשים היו בבחינת חוויה לא קלה לכל אדם, אך בוודאי לאמי, שבאה מבית בורגני, שבו כל כלי המיטה היו מעוטרים בתחרה, וראשי התיבות של שמה רקומים עליהם.

אימא, שזכתה לילדות ונעורים מפנקים, בהם קיבלה כל עזרה אפשרית, התקשתה להסתגל לתנאי החיים בארץ: חום הקיץ, האוכל הבסיסי שניתן במשורה, לשפה העברית, לעבודה הפיסית הקשה, לצורך לחלוק את בגדיה הפרטיים עם כלל חברות הקיבוץ ולמגורים באוהל. רק אנחנו, התינוקות, גרנו במבנה של ממש.

כאמור, כשנולדתי, היו רוב בני המשפחה באירופה, במחנות ריכוז. מעטים שרדו. למרות זאת, סבתא אירמה, וסבתא גרונייה, ידעו על גיחתי לעולם. איך אני יודעת! יום אחד, כשהייתי בת עשר לערך, אבא ניקה את ה"בוידעס" שבחדר ההורים. בין שאר הדברים שמיון, מצאתי מברקים (SMS של היום), שאותם שלחו, אלה לאלה. הורי מפלסטינה ומשפחותיהם מאירופה, זאת באמצעות "הצלב האדום" בתורכיה.

באותם ימים, לא היו בנמצא דוא"ל או מחשבים, והתקשורת בין אנשים התנהלה באמצעות מברקים או בטלפון (שהיה מצרך נדיר ויקר ביותר), ובעיקר במכתבים. חלק מהמברקים שמצאתי, היו ברכות להורי על לידתי. המכתבים נכתבו כולם בכתב יד, בעט נובע או במכונת כתיבה, ונשלחו באניות.

בהזדמנות אחרת, חיפשתי במגירה של אבא דף ריק, כדי לשחק ב"ארץ עיר". מצאתי מחברת. לכאורה - סתם מחברת רגילה. חלקה היה כתוב באותיות לטיניות, וחלקה ריק. מה שמשך את תשומת לבי, היה שמי - Tamar - הכתוב באותיות לטיניות. השם חזר שוב ושוב במחברת. מסתבר, כי סבתי אירמה, אמו של אבא, שהייתה, באותה עת, במחנה הריכוז טרוזין בצ'כיה, ידעה על לידת נכדתה הראשונה. היא החליטה, למרות המצב הבלתי נסבל במחנה, ללמוד עברית, כדי שתוכל לדבר איתי. במחברת קראתי מלים עבריות כמו: שולחן וכיסא, ומשפטים בעברית כמו: "Tamar al hakeesea".

המחברת שרדה. סבתא לא. סבתא אירמה פיק נשלחה, בספטמבר 1945, ב"טרנספורט" (משלוח) האחרון שיצא מטרזין, למשרפות במחנה ההשמדה אושוויץ. מסמכים המאמתים זאת מצאנו בעת שביקרנו במחנה טרוזין.

ובחזרה לזיכרונות הילדות ששמעתי מאימא. בגיל חמישה חודשים, חליתי בדיזנטריה, ואושפזתי בבית החולים בעפולה. באותה תקופה, נהוג היה להשאיר את התינוקות המאושפזים לבדם בבית החולים, ללא ההורים, מטפלת או כל דמות מוכרת. מטפלת התינוקות או ההורים הגיעו אחת לכמה ימים לביקור. נשמע נורא? אלו היו התנאים, וכך התנהל בית החולים.

לתדהמת כולם, למרות גילי הצעיר מאד (חמישה חודשים), נעמדתי במיטה. כשאמי הגיעה לביקור, הרופאים הסבירו לה שהדבר לא רגיל, והתוצאה שלו תהיה ש"לילדה יהיו רגלים עקומות". מה לעשות, גם רופאים טועים לעתים... מהר מאד, כבר בגיל שבעה חדשים, התהלכה "וּפִיָּצה" (ובתרגום מציכית: "קופיפה קטנה"), בשבילי הקיבוץ. "וּפִיָּצה" היה אחד משמות החיבה להם זכיתי. מעיין, מלאווי, זה נשמע מוכר?

מסיפורי אמא, רוזיה, מסתבר, כי כבר בגיל רך סירבתי לקבל פקודות. בגעתון, כאשר כל הילדים שחקו בתוך חצר מגודרת, סירבתי אני להיות כלואה, וטיפסתי מעל הגדר. לא ברחתי. פשוט התיישבתי, חופשיה, מצדה השני של הגדר. דרור, או לא דרור? מתקופת געתון אני זוכרת מעט מאוד, והזיכרונות הם בעיקר הבזקים של תמונות.

הזיכרון הברור היחיד שלי מאותה התקופה, הוא הפרדס של ליברמן, שאליו הלכנו כדי לקטוף פרי הדר. מקלטת של אבא ואימא, שבה הם מספרים על חייהם, למדתי כי באותו הפרדס היה "סליק" - מחבוא של נשק. ייתכן מאד, שהטיולים, הזכורים לי כטיולי שבת שלווים לפרדס, שבו המון תפוזים, לא היו לגמרי תמימים... נראה שבאותה הזדמנות לימד אבא את אימא היכן מוחבא הנשק, למקרה שיעצרו אותו.

כיוון שהייתי חלק מקבוצת הילדים הראשונה, זכיתי להמון תשומת לב ואהבה מכל חברי הקיבוץ. אני לא זוכרת שאימא חיבקה אותי או שאמרה לי אי פעם שהיא אוהבת אותי. מזל שנשארה תמונה בה היא מחבקת אותי בחוף הים... במבט לאחור יתכן שאימא פחדה שמא אהיה מפונקת מדי, ולכן התייחסה אלי בקשיחות, כדי לשמור על איזון. שלא "אתקלקל".

עם אמא בחוף הים

ראשית ההתיישבות: מגעתון לנאות מרדכי 1939 - 1949
אנשי הקבוצות הראשונים, הגיעו כמעפילים בעליה הבלתי לגאלית, עלו להכשרה בכפר גלעדי ב- 1939 והתגוררו חצר תל-חי-37. החברים בקבוצות אלה "הגרעין הצ'כי" בוגרי תנועת "תכלת לבן" עברו לנהריה ב- 1940 והקימו במושבה את קיבוץ "געתון". לול ישן בצפון המושבה שימש כחדר אוכל, מחסן בגדים ושירותים נוספים. בפניה הוקמה מקלחת ושירותים עם קירות ממוחצלאות ויותר מאוחר הוקם מחנה אוהלים למגורים. החברים עבדו בעבודות חוץ בעתלית, בנמל חיפה, והחברות במשקי בית ובחליבה של שתי הפרות של משפחת שטראוס. ביוזמת חבר סנדלר הוקמה סנדלריה לתיקון נעלים שהפכה מאוחר יותר לבית החרושת לנעלים. בהמשך הצטרפו לגרעין הצ'כי גרעינים נוספים: קבוצת בן-שמן, חברות ממשק הפועלות, עצורי עתלית ששוחררו מהמעצר, הגרעין האוסטרי, הכשרת כנרת, וחברים נוספים כולם יוצאי מרכז אירופה. בשנת 1942 עלו חברי "געתון" לגבעה מול הכניסה הדרומית לנהריה במקום בו שוכן היום קבוץ עברון. על הגבעה נבנה חדר אוכל, בתי ילדים וצריפי מגורים. לבית החרושת לנעלים הוקם מבנה ליד הכניסה לנהריה. יותר מאוחר הוקמו רפת, לול, וענפי משק נוספים. בגבעה נולדו ילדי המשק הראשונים ומכאן יצאו חברים והתגייסו לצבא הבריטי ולפלמ"ח. לגעתון הצטרפו ב- 1945 קבוצה של גולי מאוריציזוס ולאחר מכן "הקבוצה השוודית" שחבריה היו במעצר בקפריסין. סה"כ היו בגעתון בשנת 1946 כ- 170 חברים שקיבלו את ההחלטה להקים את ישוב הקבע בעמק החולה על אדמות הקק"ל.

(מקור- מהאינטרנט)

פרק 2: נאות מרדכי

החריש הראשון

בגעתון לא היו מספיק אדמות. לכן, ב-2 בנובמבר 1946, עברו חלק מחברי הקיבוץ לעמק החולה. המקום שנבחר להתיישבות, נמצא מזרחית לנהר הירדן. והשם שניתן לו היה - "נאות מרדכי", על שמו של מרדכי רוזובסקי, פעיל ציוני מארגנטינה.

הורי, רוזיה ופרנטא, היו ב"צוות החלוץ" שיצא להקים את הנקודה החדשה את נאות.

החלוצים שהקימו את הקיבוץ, פגשו בתנאים קשים. המקום היה מוקף בכפרים הערביים העוינים: "זוויה" ו"סלחיה", ובקרבת מקום ל"חלסה" - קריית שמונה של היום. הקיבוץ היה ממוקם בצדו המזרחי של הירדן, ללא גשר או אמצעי תחבורה לצדו המערבי. ציטוט מדברי אבא, פרנטא: "בזמן הצל"ה אנאות הייתה לי הזכות לעבור את הירדן על גשר ארצי... עם קבוצת החברים הראשונה שהתייחסה את הקמתה של נאות". בנוסף, בתחילת ההתיישבות במקום, אסרו השלטונות הבריטיים על השלמת בנייתם של צריכים בקיבוץ, וזאת עד לפירוק טענות צרפתיים הסביבה לגבי הפעילות של הקרקעות של הישוב.

מנורת נפט

מאחר והורי היו ב"צוות החלוץ", זכיתי להיות אחת משלושת הילדים הראשונים שהגיעו לנאות. אנחנו, הילדים, גרנו ב"ליפט" (ארגז עץ גדול, ששימש כמכולה, שבה העבירו העולים את רכושם מארץ לארץ). לאחר שרוקנו את המכולה מתכולתה, הפכו את ה"ליפט" לצריף מגורים זעיר. ב"ליפט" שלנו היו שלש מיטות קטנטנות, ארגזי עץ ריקים, אשר שימשו ככיסא, שולחן ומנורת נפט.

חשמל עדיין לא היה בנאות, וכדי להאיר את המקום השתמשנו במנורות נפט. במיכל שבתחתית המנורה מילאו נפט, ובתוכו שמו פתיל עשוי כותנה. בהשגחת אחד המבוגרים, הדלקנו את הפתיל בעזרת גפרור או מצית, כיסינו את המנורה באהיל הזכוכית שלה - ויהי אור!

בכל בוקר, אחד התפקידים שלנו, בני השלוש, היה לנקות את זכוכית המנורה המפויחת בעזרת נייר עיתון. אני זוכרת את הניקיון, אך איני זוכרת האם אהבתי לעשות זאת, או אם נפצעתי מהזכוכית של אהיל המנורה.

ערביי הכפרים הסמוכים, שלא ראו בעין יפה את השכנים החדשים, ירו מידי פעם לעבר הקיבוץ. אנחנו, הילדים, היינו מתורגלים: ידעתי, שאם נשמעות יריות רובים, צריך, קודם כל, להישכב על הרצפה, ומיד לכבות את המנורה, כדי שיהיה קשה יותר לכוון ולפגוע בליפט שלנו. כמוכן שבהמשך היריות הגיעו המבוגרים כדי לדאוג לנו.

כיוון שהיינו רק שלושה ילדים, גננת לא הייתה לנו. וכך, מידי יום אחת האימהות הייתה לגננת תורנית. חשמל אמנם לא היה, אבל ספרים - דווקא כן. ישבנו בצמוד לגדר הבלוקים (לבנים), כיוון שזה היה המקום המוגן ביותר מיריות, והקשבנו למבוגרים, שהקריאו לנו סיפורים.

בערב, בשעת ההשכבה, ההורים שרו לנו שרים, בעיקר בעברית אך גם בציכית. הם בעצם היו "עולים חדשים", והעברית הייתה, עבורם, שפה חדשה. את מעט השירים העבריים שידעו, למדו בתנועה בציכיה.

אחד השירים ששרו לי היה שיר הלל לעגבנייה:

"צ'אפנייה" (לחן: יואל אנגל)

הוי, הוי, הוי!

ארצנו צ'נייה.

זמרי נשמת כל חי

שירת צ'אפנייה.

צ'אפנייה, צ'אפנייה

אתמול רק פאנו פאנייה,

וכבר נסקת אחמיצה,

ומסלט ומקציצה

זינה, רינה, חדווה, דיצה

ומסלט ומקציצה.

או השיר בציכית, על חתול שיצא מהחור, וכלב שיצא דרך החלון, ואלו הם סימנים לכך שלא ירד גשם...

לאחר ההשכבה, בלילה, נשארנו לבדנו. שלושה ילדים בליפט. כך היה נהוג אז. כיוון שלא הכרתי שום דבר אחר, זה נראה לי לגמרי טבעי. רק כשהפכתי לאימא, הבנתי עד כמה נורא היה הסידור הזה.

אבא ואימא היו עסוקים בבניית היישוב החדש, ואנחנו, במידה רבה, פונקנו על ידי כלל החברים. ההורים כמעט מעולם לא הרימו עלי יד. בכל זאת, היו אירועים בודדים, שבהם ניסו לטעת בי משמעת באמצעות כוח הזרוע. אחת משתי הפעמים שבהן "חטפתי", הייתה כאשר ברחנו לירדן.

באותה תקופה, מים לא זרמו בכרזים. בקיבוץ לא היו משאבת מים, או צנרת, וכמובן שכך היה גם בכפר הערבי, השכן, זוויה. מקור המים היה הירדן, והמים "נשאבו" ידנית. נשים ערביות עם ג'ארות,² כדים, וסלים על הכתפיים, הגיעו מידי בוקר לירדן כדי לכבס, להשקות את בעלי החיים, ולהביא מים לכפר.

אותן נשים ערביות לא פגעו בנו לרעה. אנחנו לא דיברנו ערבית, והן לא דיברו עברית, ולכן התקשורת בינינו הייתה בעזרת צחוקים ונפנופי ידיים. יום אחד, ברחנו לירדן. לא עבר זמן רב וההורים מצאו אותנו. מבלי לחשוב פעמיים, קודם כל חטפתי מאבא סטירה. שיהיה ברור מה אסור... עד היום איני מבינה: האם הם פחדו שנטבע בירדן? או שמא שהנשים הערביות יפגעו בנו? ובכלל, איך הצלחנו לברוח? אולי האם, הגנת התורנית, הלכה להביא משהו מהמטבח?

² ג'ארה - כד חרס קטן עם פיה. שימש לקירור מים בימי הקיץ החמים, לפני היות המקררים.

נהר הירדן היווה אתר מרכזי בחיינו בנאות. הוא שימש כמקור מים, מקרר, בריכת שחייה, מקלחת ומקור אספקת הבשר - בשר הג'מוסים³ שהגיעו להרות צימאונס בירדן. במשך שנים, מידי חורף, עלה הירדן על גדותיו, איים להציף (וגם הציף), את שטחי הקיבוץ. כדי להתגבר על הבעיה, הוקמה סוללת עפר (שכונתה: "דמבה"). וכדי לחזק את הסוללה נטענו, בעפר הסוללה, עצי אקליפטוס, הנמצאים שם עד היום. העץ הגבוה ביותר, הוא זה שנטעתי, אני, בגיל שלוש. מאמינים? אם לא האמתם - צדקתם. אין לי מושג איזה אקליפטוס נטעתי...

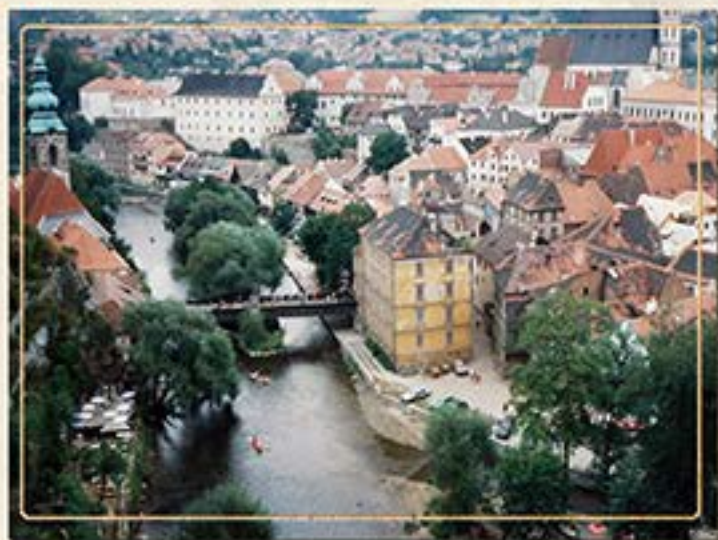
ג'מוסים בירדן

בליל ה- 2 לנובמבר 1946 יצאו מכפר בלום ועברו את הירדן על גשר חביות שהוקם לצורך זה, ראשוני המתישבים בנקודה החדשה - "נאות מרדכי". בעליה על הקרקע השתתפו כ- 65 חברים וחברות מגעתון ואליהם הצטרפו עוד כ-350 חברים מיישובי האזור, אנשי סולל בונה, שומרי שדות ואנשי ההגנה. גויסו 10 טרקטורים רתומים לעגלות ומחרשות שעליהן היו המבנים הראשונים והציוד להקמת הנקודה החדשה. עוד באותו הלילה הוקמו הצריפים הראשונים, הוקמה גדר סביב הישוב והתחילו בחריש. מהכפר הערבי "זוויה" שנמצא דרומית לנאות מרדכי נשמעו יריות ספורות. למחרת המשיכו בעבודת הבניה והקמת עמדות וחומה מבלוקים, ולעת ערב התרבו היריות מזוויה מהן נפגע ונהרג שלמה בן טוב ומאוחר יותר נפגע ונהרג שלמה בן יהודה שעסק בבניית חדר האוכל. למחרת בבוקר הגיעו השוטרים הבריטים ושמו קץ ליריות מהכפר, הם הורו על הפסקת עבודות הבנייה. האנגלים לא אפשרו את המשך בניית הקיבוץ ופיתוחו ולמרות זאת החברים במקום הצליחו להערים עליהם והמשיכו בבניית ענפי שירות ומגורים לחברים במקום. הקימו מוסך ומסגריה, פיתחו גן ירק ושתלו את עצי הנני הראשונים.

(מקור - האינטרנט)

³ ג'מוס בערבית, תאו בעברית ו-Buffalo באנגלית.

הנסיעה לצ'כיה

באביב 1947, נסענו לצ'כיה. מטרת הנסיעה הייתה מפגש עם "שארית הפליטה" - בני המשפחה ששרדו את השואה: סבתא גרונייה ארליך (אמא של רוז'ה), דודה אווה אדוריאן (אחותה) ודודה טולה פיק-כהן (אחותו של אבא, פרנטא).

אני זוכרת את ההפלגה באנייה לאיטליה, שבה רוב המבוגרים סבלו מ"מחלת ים". מאיטליה, המשכנו ברכבת לפראג, צ'כיה. בפראג שהינו מספר חודשים. התאכסנו בביתם של טולה ומוצי. זו הייתה התקופה היחידה, בשנות ילדותי, שבה ישנתי באותו בית עם הורי. מוזר, אבל אינני זוכרת שהרגשתי בטוחה או מאושרת יותר.

עם עמי ויאיר בפראג

מסביבי, כולם דיברו צ'כית, ואני נאלמתי דום למשך שלושה חודשים. באחד הימים, בעת ביקור בגן החיות של פראג, פגשתי את עמי אמיר (שפיץ), ויאיר גוראון ז"ל. חברי ילדות מהקיבוץ. איזו שמחה!!! סוף סוף מישהו שמכיר אותי, ואני מכירה אותו, ומדבר עברית... רק בתום שלושת חודשי הביקור פתחתי את הפה, והתחלתי לדבר קצת צ'כית.

זיכרון חד ביותר מאותה תקופה, הוא מטיול ביער, כשאני, "הגדולה" בת השלוש, שומרת על בת דודתי, התינוקת אווה, הלוא היא אווה גרטלר, היום מסידני אוסטרליה. איני יודעת מה עשו יתר המשתתפים באותו טיול. האם אספו פטריות? או פירות יער? אינני זוכרת. אני הייתי אמורה לשמור על אווה, ובכל זאת, היא נפלה מהעגלה, ואני נתקפתי פחד ורגשות אשמה...

עם דודה אוה בפראג

סבתא גרונייה סיפרה לי, כי מדי ערב, שאלו אותי איזה פרי אני רוצה לאכול לפני השינה. ומה לדעתכם עניתי? תות! תפוח! בננה! טעות! כנראה שהייתה לי תשובה מיוחדת- נקניקיות! סבתא דיברה צ'כית, ואני עברית. ייתכן שלא בדיוק הבנתי או... שפשוט מאד אהבתי נקניקיות.

לפני זמן לא רב שאלה אותי דודה אווה: "את זוכרת את המקלחות הקרות?" לא זכרתי. מסתבר, שלאחר אמבטיה חמה באביב של פראג, נהגו ההורים להוציא אותי החוצה, בקור, כדי ל"קנח" במקלחת קרה בצינור. שאר בני המשפחה נדהמו. לשאלתם: מדוע הם עושים זאת? טענו ההורים, שכך נוהגים בארץ ישראל כדי לחשל את הילדים...

בתום שלושת חודשי הביקור, חזרנו ארצה. בינואר 1949 עלו סבתא גרונייה ודודה אווה, לארץ, ובאו לגור לצדנו, בנאות מרדכי. דודה טולה, אחותו של אבא, היגרה עם משפחתה לאוסטרליה.

עם סבתא גרונייה בפראג

עם אויז'קה בפראג

פרק 3: המאורעות

בשנת 1947, קצת לפני פרוץ מלחמת העצמאות, החמירו ההתקפות מצד ערביי הכפר זוויה⁴, השכן לנאות (זוויה שכן במקום שבו היה, לאחר מכן, מכון הייבוש לאספסת, לא רחוק ממפעל הפלסטיק של היום).

אני זוכרת את עצמי יושבת ומקשיבה לספורים שהקריאו לנו, תוך כדי היריות. משום מה אינני זוכרת שום תחושה של פחד. האם ייתכן שהדחקתי אותו?

כשתכפו היריות מהכפר, העבירו אותי עם שאר הילדים לקיבוץ קדמה שבמרכז הארץ. המקום נחשב לבטוח יותר אבל לי היה שם ממש עצוב ורע. לרוב הילדים הייתה לפחות אימא לידם. במקרה שלי, הייתי לבד. למזלי, תקופה זו לא נמשכה זמן רב, והייתי לאחת מראשוני הילדים שהוחזרו לנאות.

מבט הירי מזוויה על נאות

⁴ הכפר "א-זאויה" שכן בליבו של עמק החולה, כ-6 ק"מ דרומית-דרומית-מזרחית מ"אל-ח'לסה" (קרית שמונה). ע"פ תכנית החלוקה של האו"ם, מנובמבר 1947, נכלל הכפר בתחומי המדינה היהודית. על פי עדויות, במאי 1948 הכפר הותקף ע"י מרגמות, נהרס ונכבש ע"י גדוד 11 של חטיבת "גולני". תושבי הכפר גורשו ממנו. קיבוץ נאות מרדכי, שהוקם ב-1946 מצפון לכפר, אך ככל הנראה לא על אדמותיו, התפשט אחרי שנת 1948 אל תוך אדמות הכפר. תיאור כיבוש הכפר המובא כאן, מופיע בספר "לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים", פרי עטו של החוקר הערבי בני מוריס, ואינו פרי זיכרונה של ילדה בת ארבע.

וכך כתבה אימא, רוזיה, ביומנה ב-2 ליולי, 1947:

"הילדים כבר שבוע בקדמה, והיום טייסו חמש חברות למסמר הירדן. כל כך עצוב כאן. הילדה או אחר יתחילו הקרבות. הכנו, התכוננו למקרה של ניתוק הנקודה. אינני מסוגלת לחשוב צד הסוף - אבל כל כך עצוב לי. מה יהיה עם תמר במידה ויקרה לנו משהו? אני מקבלת את האזאאיט שלי, שרט לי להוליד ילד לצולט שלינו, גם אם היא נתנה לחיי תוכן, אהבה ואושר.

זאת הייתה מתנה צבורי, אבל מי יודע מה הצתיד יביא לה? כצת נדמה לי שמצאתי תשובה, מדוע דווקא מאתנו נחסכו הזוועות של אירופה. כנראה שמעמיט אחיר על כל טיפה של אושר... בעבר היה בי סחד גדול מהמות. לא כך היום. יהיה מה שיהיה. רק המחשבה על תמר מוציאה אותי מדצתי. הצולט הארוך הזה!

אילו לפחות הייתי מסוגלת להאמין במשהו... אינני יודעת איך זה אצל הצרביט, אבל אצלנו שורר אי סדר איום. אחד לא יודע מה השני עושה, הכול פרע האחרון. אנחנו כל כך מצטיט. כולט נאדנו. האט יתכן שפעם היה צולט מלא דשאית ירוקית, סרחית, והשמיים היו כחולית? לאנשים היה שמח וקל על הלב? אולי פעם זה היה כך... היום אני בלתי אפשרית וסנטימנטלית - מחכיר..."

בדיעבד למדתי (מהקלטת של אימא), שהיא הייתה בטוחה שלא תזכה לראות אותי עוד. כנראה שהמצב היה חמור. משום מה היא החליטה שלא להיפרד מאבא, ולהישאר בנאות. ומה לגביי? מה איתי?

הפתרון שלה היה, שבמידה ויקרה להם משהו, תאמץ אותי מיצי, חברה טובה שלהם מחיפה שלא היו לה ילדים. אם יש שאלה שמכרסמת בי עד היום, ושאותה הייתי רוצה מאוד לשאול את אימא, או לפחות לשמוע את ההסבר שלה, זו השאלה מה הביא אותה להחלטה הזו.

לשמחת כולנו, אימא התבדתה. הכפר זווייה נכבש, אני חזרתי מקדמה, וכולנו התאחדנו שוב בנאות.

בזיכרוני, זיכרונה של ילדה קטנה, הכיבוש של זווייה בוצע בעזרת טרקטור משוריין. לאחר הכיבוש, לקח אותנו יהודה מלר (מנור), אבא של דני, בטרקטור כדי לראות את הכפר שממנו ירו עלינו. הסתובבנו בכפר העזוב, ובאחת הבקתות מצאתי בובה על הרצפה. בבת אחת הבנתי, שגם בכפרים הערביים היו ילדים, והם עכשיו מסכנים, כי הם הצטרכו לברוח מהטרקטור שלנו, כפי שאני "ברחתי" או, יותר מדויק, הוברחתי, לקיבוץ קדמה בגלל היריות שלהם.

בהמשך לקיבוץ, מצד דרום, שכן אגם החולה, ובו ביצות והמוני יתושים, חזירים, תנים ושאר בעלי חיים. בין בעלי החיים אני זוכרת במיוחד את הגימוסים, שהיו מגיעים למקום הרחצה שלנו בירדן. הגימוסים הגיעו עדרים עדרים, ובעצם, משך מספר שנים היו את אחד ממקורות הבשר העיקריים שלנו. לתומי חשבתי, שאלו היו חלק מיושבי הביצה. אבל מסתבר, שהערבים גידלו אותם בעיקר לצרכי בשר. בשעה שעזבו את הכפרים חלק מעדרי הגימוסים נשאר מיותם מאחור.

בשנת 1948 קמה מדינת ישראל. מאירוע זה, אינני זוכרת שום דבר מיוחד. לא זיקוקים, לא ריקודים - כלום. האם ייתכן שהייתי בקדמה? האם לא חגגו בקיבוץ?

בינואר 1948 עזבו האנגלים את המקום ומספר חודשים לאחר מכן ברחו הערבים מהכפר זוויה והוא נכבש ונהרס ע"י חברי נאות מרדכי. לצורך הריסת הכפר ייצרו המסגרים בנאות שריון שהותאם לטרקטור TD 14 עם בולדוזר שנרכש ע"י הקיבוץ לצורך עבודות חקלאיות.

במקביל יתר חברי וילדי הקיבוץ המשיכו את חייהם בגעתון, בתחילת 1948 העבירו את ביה"ח לנעלים לתל אביב ושם המשיכו בעבודת הייצור. בליל 14/5/1948 עזבו חברי געתון עם אוטובוסים משוריינים את הגבעה על כל ציודם, הפרות הועמסו על מעונות(דוברות) והועברו ליגור. האמהות והילדים ויתר החברים שהיו בגעתון עלו גם הם על המעונות. עקפו את עכו ואת המצור על הגליל המערבי דרך הים והגיעו בליל ההכרזה על עצמאות מדינת ישראל לנמל חיפה. למחרת עברו כולם לקיבוץ קדמה שלייד נתניה. בינואר 1949 התאחדו כולם ילדים וחברים יחדיו בנאות מרדכי.

פרק 4 : ח"י קיבוץ

המלחמה הסתיימה. הערבים ברחו (או הוברחו), היריות פסקו, והחיים בקיבוץ נמשכו.⁵

התנאים בארץ היו עדיין קשים. בקיבוץ, גרו המבוגרים בצריפים שבהם השתכנו, בחדר אחד, זוג נשוי ועוד רווק או רווקה, שהכינוי שלהם היה "פרימוס".⁶ עד היום אינני מבינה: איך הייתה להורים טיפת פרטיות? לאן הם הלכו? האם היו להם "הסכמי פרטיות"?

כילדה, לא נהייתי ממים חמים, חשמל, מקרר, רדיו, מכונת כביסה, גז או תנור אפייה. על טלוויזיה, מחשב, GPS, ספרים אלקטרוניים, טלפון סלולארי או טאבלטים מובן שאפילו לא חלמנו... אבל כיוון שלא הכרתי שום דבר אחר, לא חשתי במחסור.

באין מקרר חשמלי, שימש למטרה זו ארגז מתכת גדול, שאותו הניחו במי נהר הירדן. המים, שהגיעו מהחרמון המושלג בחורף, היו צוננים יותר מהאוויר של עמק החולה, ולכן כל מה שדרש קירור: חלב ומוצריו, ביצים ובשר (אם היה) -

⁵ לאחר מלחמת העצמאות, עברו לנאות מרדכי כל 120 חברי הקיבוץ (שהצטרפו מגעתון), והחלו בפיתוח המשק. בשנים שלאחר מכן, קלט הקיבוץ שורדי שואה, ובשנת 1954, נקלטו במקום ראשוני תנועת 'החלוץ העצמאי' מארגנטינה. בתקופת הפילוג בין "הקיבוץ המאוחד" ל"איחוד הקבוצות והקיבוצים" בחרו חברי נאות מרדכי לשמור על שלמות החברה ולא להשתייך לזרם קיבוצי כלשהו. במהלך השנים נקלטו בקיבוץ חניכי חברות נוער מצפון אפריקה ומישראל, ועולים מארגנטינה.

⁶ "פרימוס" - כינוי לחבר (או חברה) שהוכנסו לכל חדר משפחה כדי לפתור את מצוקת הדיור. ליצני הדור מסבירים שהחבר הזה היה ממש רותח ומרעיש כמו פרימוס בעת ש...

מקרר קרח ללא חשמל

הושם באותו ארגז. בארגז דומה, העבירו אותנו, את הילדים, מגעתון לנאות. בשנות הארבעים של המאה ה-20, הנסיעה בכבישי הארץ הייתה מועדת להתקפות ירי של ערבים. לכן הוכנס לטנדר ארגז מתכת, ובכל פעם שעברנו באזור מסוכן, הכניסו אותי/אותנו, לארגז המתכת כדי להגן עלינו מפני היריות.

חלוקת קרח

במרוצת הזמן, הוקמה משאבת מים בירדן, וארגז הקירור שבירדן הוחלף ב"מקרר קרח". היה זה מקרר ללא חשמל - בעצם שכלול של רעיון הארגז. ה"ארגז" החדש עמד בחדר, ובתוכו שמו בלוק קרח מלבני גדול, שהחזיק בערך ליום אחד. כשחתכו את ה"בלוקים" הללו, ניתזו חלקיקי קרח. מעין "קרטיב". איזה תענוג! נדמה לי שעד היום חלק מכס, הנכדים, אוהב מאד חתיכות קרח.

לאחר הכרות המדינה, הגיעו עולים רבים ארצה, ומספר התושבים בארץ הוכפל. היה צורך להשקיע בחקלאות, בבנייה ובתחבורה. הכנסות המדינה לא הספיקו לכסות את ההוצאות הנדרשות. על מנת לא להגדיל את הגירעון של המדינה הצעירה, הכריז ראש הממשלה, דוד בן גוריון, על הנהגת "משטר צנע", לפיו יחולקו מוצרים בכמות מוגבלת ושווה לכל תושב. הקיצוב הוטל על מוצרי מזון, מוצרי הלבשה, הנעלה, כלי בית ורהיטים. את המוצרים ניתן היה לרכוש תמורת תלושים, שהוקצבו לכל תושב. תקופת הצנע השפיעה מאוד על חיי היום יום של כל התושבים. משטר הצנע בוטל, בהדרגה, החל משנת 1952.

"תקופת הצנע" (צנע - מלשון צניעות) לא פסחה גם עלינו, בקיבוץ. מבחר המאכלים שלהם זכינו היה מצומצם. רק פעם אחת בשבוע, ביום שישי בארוחה החגיגית, קבלנו בשר וקצפת.

אני אהבתי מאד בשר, ורותי גרבשייד (חזן) אהבה קצפת. היה בינינו הסכם, שאנחנו מחליפות. כשאף אחד מהמבוגרים לא שם לב, לקחתי את הבשר מרותי והעברתי לה את הקצפת שלי. שנאתי קצפת. למה? מעשה שהיה כך היה: יום אחד נסענו לאזכרה של אבסי. אבסי היה אבא של חגי אלכסנדר, בן הכיתה שלי, שנהרג ב"ליל הגשרים". חגי ביקש שאצטרף אליו לאזכרה. לאחר האזכרה עצרנו בנהרייה, וקנו לנו גלידה עם קצפת. בשונה מהרגיל, יכולנו לאכול כמה שרצינו. אכלתי ואכלתי, ואכלתי עוד, עד שהבטן כבר לא יכלה לסבול את תאוות העיניים... לפתע הרגשתי נורא: זיעה קרה, כאב בטן, והקצפת מצאה את דרכה החוצה. איזו בושה... מאז ובמשך שנים ארוכות, מראה או ריח של קצפת גרם לי לאותן תחושות. מיותר! שרותי תהנה.

בשנות החמישים של המאה העשרים, לא היו עשרה סוגים של קורנפלקס - הייתה "שלווה" (חטיף חיטה תפוחה ומסוכרת). לא היו "מק-דונלדס", או עשרות מיני פסטה, אלא רק סוג אחד, שנקרא פשוט: "אטריות", וסוג אחד של אורז ותפוחי אדמה, בדרך כלל תפוחי אדמה מתוצרת עצמית של נאות. בשלב מאוחר יותר, פעם בשבוע, הוגש בשר בקר, ופעם בשבוע עוף. חמאה, או כבד עוף, היו מעדן השמור למבריאים ממחלה קשה. לחמנייה זכיתי לאכול רק כאשר נסעתי העירה עם אבא, ובמקרים כאלה הייתה זו חגיגה של ממש. הלחם של פעם, לחם שחור נהדר, היה בריא וטעים מאד, בייחוד אם מרחתי עליו ריבת סלק, אבל לחמנייה עלתה עליו בהרבה.

ה"כולבוניק"

בקיבוץ היה גן ירקות קטן, שבו גידלו: עגבניות, גזר, מלפפונים, חסה ותפוחי אדמה. למשך תקופה קצרה, הייתה בנאות רפת. הרפת לא החזיקה מעמד, וחוסלה, או נכון יותר התחסלה, כבר בשנים הראשונות. הפרות שרעו בשטח שגבל בביצות אגם החולה, חלו, התנפחו, ונפחו את נשמתן... כנראה שמהו באדמת החולה הזיק להן. הלול, לול התרנגולות ותרנגולי ההודו, תרם גם הוא לתזונתנו, למרות שבדרך כלל התוצרת הטובה נשלחה ל"תנובה".

כאמור בשנים הראשונות בנאות, אם היה בשר, היה זה בדרך כלל בשר ג'מוסים, או חזירי בר שניצודו בלילה. באחד הימים, הוגש בשר אחר - בשרו של "ערבצ'יק". "ערבצ'יק" היה סוס שהזדקן. גידלנו אותו, אהבנו אותו ואחר כך הגישו לנו אותו בתור צלי. האמת היא שניסו להסתיר מאתנו איזה בשר זה אבל, איכשהו, השמועה התפשטה ולא הוכחשה. נדמה לי שזו כמעט היחידה שבה ויתרתי על אכילת בשר. לא יכולתי לסבול את המחשבה שאני אוכל את "ערבצ'יק". (מצטערת יערה, זה עדיין לא הפך אותי לצמחונית...).

החלב הגיע ישר מהרפת, בכדי מתכת אפורים. אותו חלב לא היה מפוסטר, והרתיחו אותו כדי למנוע מחלות. התוצאה - חלב עם קרום. אף אחד לא אהב את הקרום. לי אישית זה ממש לא הפריע: הוצאתי את הקרום, הנחתי אותו ב"כולבוניק"⁷, ושתיתי. אחרים נגעלו וסרבו לשתות, עד שסיננו להם את החלב היטב. הסיפור הזה מזכיר לי, משום מה, את סינון מיץ התפוזים בשבילכן, **רותם ויערה**.

⁷ "כולבוניק" - קערה לשיירי מזון שנהוג היה להניח על השולחנות בחדרי אוכל של קיבוצים, מחנות צבא ופנימיות.

רותם ויערה בביקור בהובוקן

בקיבוץ, כולנו אכלנו את מה שהגישו לנו, כלומר: את מה שהיה, ואף פעם לא הייתי רעבה, אבל... הכריחו אותנו לאכול גם מאכלים שלא אהבנו, הכול. הצלחת הייתה חייבת להישאר נקייה. מי שלא סיים את ארוחת הבוקר, שאריות הארוחה חיכו לו בצהרים. זו הייתה התקופה שלאחר השואה, וכנראה שעבור ז'נקה, המטפלת שלנו (שהייתה שורדת שואה), היה בלתי נתפס שמישהו זורק אוכל.

לעתים, אפשר היה להחליף את המנה הרגילה, ולבקש "במקום". "במקום" הייתה מנה עיקרית חלופית, ובדרך כלל מנה צמחונית כלשהי, משהו בלתי מוגדר שוויתרתי עליו בקלות. בכלל, האוכל היה דל, ולא טעים במיוחד.

בעיקר היה שנוא עלי התרד. במטבח הרתיחו או, ליתר דיוק, "כיבסו" את התרד במים רותחים, עד שהפך לגוש ירוק שאינו מעורר תיאבון... כדי שנאכל אותו, פיזרו עליו סוכר (לא מומלץ...). זה לקח לי בערך ששים שנה, אבל כיום אני דווקא אוהבת תרד טרי בסלט, ואפילו תרד מבושל זה בסדר, אבל - בלי סוכר בבקשה! לעומת התרד השנוא, התענוג הגדול ביותר היה ביום שבת, כשאכלנו "ביצה בקן": יצרנו חור בפרוסת הלחם, טיגנו את הלחם במרגרינה עד שהשחים מצדו האחד. הפכנו אותו, ושמנו בחור את הביצה.

כילדים, לא ביקרנו, ולא קנינו בסופרמרקט. בארץ לא היה אז סופרמרקט. זכור לי שהרעיון להקים סופרמרקט צץ אצל אחד מחברי הקיבוץ, ראובן מרגול, שמו. אם אינני טועה, הרעיון שלו היה שלקיבוצים תהיה חנות גדולה בעיר, אליה תשווק התוצרת החקלאית של הקיבוצים. שיווק ישיר מהיצרן לצרכן. הרעיון טורף ע"י תנובה, אך יזם אחר "קפץ על העגלה", והמרכולים הגיעו לארץ.

בתור ילדת קיבוץ, לא קניתי מעולם בסופרמרקט. בעצם, לא התנסיתי בחוויית קנייה בכסף בכלל. הפעם הראשונה שבה נכנסתי לסופרמרקט בתור קונה, הייתה כשהייתי כבת תשע עשרה, או עשרים. ביקרתי את סבא דוד, שהיה אז סטודנט בירושלים, והלכנו לקניות ב"סופר" שבשכונת רחביה. בחרנו מצרכים, וממש לפני הקופה, דוד נזכר שהוא צריך עוד פריט. הוא נתן לי את פנקס הצ'קים ואמר: "תכתבי צ'ק ואני אגיע מיד". איזו בושה!!! מעולם לא החזקתי פנקס צ'קים ביד, ולא ידעתי איך כותבים המחאה, עבנייה הייתה וודאי פחות אדומה מהפנים שלי...

זו אחת הסיבות שכמורה הקמתי לילדים "חנות", והיה עליהם להתמודד עם כסף, צ'קים, עודף, הנחות. חלק משעורי הבית שנתתי להם היה השוואת המחירים בחנויות שונות. גם אחר-כך, כשכתבתי ספרי לימוד, הקפדתי שייכלל בהם פרק העוסק בכתיבת צ'קים. לא רציתי שמישהו נוסף יחווה את הרגשת הבורות שחשתי.

עברו שנים, ובגלגול אחר הגעתי עם נורמן, חובב ועדו להובוקן, ניו-ג'רסי. בבית חסרו לנו קרקרים. הלכתי לקנות. משום מה, בוששתי לחזור. חלפה כשעה וחצי עד ששבתי, ונורמן ממש דאג שקרה לי משהו. האם נפגעתי על ידי רכב? איבדתי את הדרך? ואכן - קרה לי משהו: הייתי בטוחה שאבצע את המשימה בקלות, אבל במקום סוג אחד של קרקרים, כפי שהיתי רגילה בקיבוץ של פעם, או אפילו בירושלים, מצאתי קיר שלם, ובו מדפים, ועוד מדפים, ועוד, וכולם עם קרקרים... התחלתי לקרוא מה כתוב על כל אחד כדי לדעת במה לבחור, ונתקעתי לשעה ארוכה. למי שהורגלה לקבל את מה שיש, הרעיון שניתן לבחור, והמציאות של אמריקה - שפע אוכל עצום, היו לחוויה אמיתית.

הפתיליה

הפרימוס

ובחזרה לשנות החמישים. בעוד שבבתי החברים השתמשו בפתיליות, במבני הציבור: המטבח הכללי, המטבחונים של ענפי המשק השונים, במכבסה וכד', השתמשו בפרימוס שבעזרתו הרתיחו מים בסירים גדולים למרק, או קפה לכל חברי הקיבוץ. במכבסה העמיסו על הפרימוס דוודים עם מים להרתחת הבגדים. מהפרימוס פחדתי מאד. המבוגרים פמפמו אותו, כדי שהבערה תהייה חזקה יותר, והרעש שנבע ממנו הפחיד אותי. חששתי שעוד רגע, עוד מעט, הכול יתפוצץ.

שנים רבות לא היו לחברי הקיבוץ שירותים או מקלחות בבתים. הייתה מקלחת אחת, "מקלחת ציבורית", משותפת לכולם. המקלחת הייתה דומה, במידה מסוימת, למקלחות הקיימות בצבא כיום. חלק אחד של המקלחת, יועד לגברים, והחלק השני לנשים. קירות המקלחת היו עשויים מפח גלי דק מאד, וכך, כל מה שהפריד בין שני החלקים (גברים ונשים), היה קיר מפח דק. כמובן שבפחים היו חורים, ואנחנו הילדים (ונדמה לי שלא רק אנחנו...), ניצלנו זאת כדי ללמוד את עובדות החיים... אחד השעשועים שלנו היה להציץ למקלחת המבוגרים, ולהשוות בין המתקלחים שכל לבושם היה "כפכפי עץ" - חתיכת קרש עם רצועה, כדי להשחיל בה את הרגל.

כיתת "נשר"

אנחנו, כיתת "נשר", היינו קבוצת הילדים הראשונה בקיבוץ. כמה היינו? היינו בערך עשרים ילדים. למה בערך? מפני שלעתים הצטרפו אלינו "ילדי חוץ", כלומר: ילדים עולים, ניצולי שואה, שהתייתמו מהוריהם, וגם ילדים שהגיעו ממשפחות שבהן תנאי החיים לא אפשרו את גידול הילדים. לעתים קרה, גם, שמשפחות עזבו את הקיבוץ, כך שהמספר שלנו השתנה מידי פעם. מה שלא השתנה הוא המחנכים. לאורך שנים - עשרה שנים, מהגן ועד י"ב, חינכו אותנו אותם אנשים. זינקה המטפלת, ונחום ברנדס - המורה. האם אתם יכולים לתאר זאת לעצמכם? שנים-עשרה שנה עם אותם מורים, מחנכים?

עבורנו, ילדי הגן וכיתה א, נבנה בנאות מבנה בטון, שנקרא: "בית הילדים". בתחילה קראו לנו, "גן חדווה", על שמה של חדווה ורטהיים, הגנת, ומאוחר יותר בחרנו בשם "נשר". הגן שלנו היה אחד ממבני הבטון הראשונים שאבא בנה בנאות. היו בו: מקלחות, חדרי שינה, מטבחון וחדר אוכל, כיתה וחצר ענקית, ובה שפע של גרוטאות למשחק.

לנו, ילדי הגן, הייתה מקלחת. או, כדי לדייק - שורה של ארבע מקלחות בתוך המבנה של בית הילדים. בחדר המקלחת היו גם: ספסל עץ, כיורים קטנטנים, מדף ארוך עם מתקן לכוסות ומברשות שיניים, ומתחתיו - מתלה למגבות. מידי יום, בצהריים, נשלחנו כולנו להתקלח. אחת המטפלות ווידאה שאנחנו אכן מסתבנים, מנקים אזניים וצוואר.... זכור לי מקרה מהגן, שבו רותי לויטוס-דגן ואני התקלחנו, ואינני זוכרת מה בדיוק הייתה הסיבה, אך דחפתי את רותי.

קבוצת נשר ליד הבית החדש, 1952

היא החליקה על פיסת סבון ונשברה לה שן. ספק אם רותי זוכרת את האירוע, אך כנראה שלגבי רגשי האשמה פעלו היטב...

המקלחות היו משותפת לבנים ולבנות, עד גיל עשר או שתיים עשרה.

בתום המקלחת, חיכו לנו בתא תחתונים וגופייה נקיים, ונשלחנו למנוחת צהרים. והיכן הפרטיות? מי בכלל העז לחשוב על כך.

המקלחות היו משותפות, וכך גם כל הבגדים. הבגדים המלוכלכים נשלחו למכבסה של הקיבוץ והבגדים הנקיים חזרו בשק לבן גדול. זינקה, המטפלת שלנו, קיפלה את הבגדים וחילקה אותם לתאים באופן אקראי. לכל ילד היה תא, ובו שמו לו את הבגדים הנקיים לאותו היום. לא היו לי תחתונים, גרביים או מכנסיים משלי. לבשתי את מה שהגיע בשק מהמכבסה באותו יום, ממש כך. המכנסיים, חולצות ואפילו תחתונים היו של כווווולס. יום אחד שלי, ולמחרת מישהו אחר קיבל אותם.

כאמור, שום בגד לא היה פרטי שלנו. בעצם הדבר היחיד שהיה פרטי הוא... הנעלים. היו לנו נעלים גבוהות לחורף ולעבודה, מגפיים שחורים מגומי לימים גשומים, כדי להתמודד עם הבוץ, והיו גם סנדלים ונעלי ספורט, למרות שרוב הזמן נהנינו ללכת יחפים... ואני,

אהבתי ללכת יחפה, לחוש את האדמה, הרגשתי מחוברת.

נא לא לדאוג, גם מברשת השיניים ומברשת השיער היו בהחלט פרטיים. מה פתאום מברשת שיער פרטית? בגלל הכינים.

מקלחת בנים

כינים היו כבר אז, אבל הטיפול בהן היה אחר: לקחו חיתול בד, טבלו אותו בנפט וחומץ, וככה הלכתי עם "מטפחת מסריחה" על הראש עד שנפטרתי מכל הכינים. איזו בושה.

שימו לב לשמלת התכלת

תלבושת אחידה לבית הספר לא הייתה לנו, אבל היו לנו בגדים מסוגים שונים: "בגדי עבודה", שאותם לבשנו בבוקר ללימודים ולעבודה, "בגדי ערב" אותם לבשנו אחר הצהריים כשהלכנו, למשך שעתיים, לחדרי ההורים, ו"בגדי שבת" לימי שבת ולטובת אותם אירועים מיוחדים שבהם נסענו לעיר הגדולה (טבריה, חיפה או תל אביב) כדי לבקר קרובים, או כדי לבקר את אימא בבית החולים. במקרה כזה קבלתי ממחסן הילדים אפילו חצאית או שמלה.

למעשה, עד גיל מאוחר, כלומר: אפילו כשהתחתנתי, הביגוד לא היה עניין של מה בכך. לכל חבר, ובמיוחד לחברות הקיבוץ, היה תור לתפירת בגד. התור הגיע פעם בכמה שנים. לקראת החתונה שלי, נעשתה כלפי מחווה והוקפצתי לראש התור. לא רציתי ל"בזבז" את הבגד על ערב אחד, ולכן, במקום שמלה לבנה בחרתי בבד תכלת. כך יכולתי ללבוש את השמלה יותר מפעם אחת. ואכן, נהניתי ממנה משך שנים.

בית הילדים שימש כגן של כיתת "נשר", ואחר כך תפקד גם ככיתה א'. כיוון שהיינו קבוצת הילדים הראשונה בקיבוץ, ובכל שנתון היו מעט מאוד ילדים, פער הגילים בקבוצה היה כשנתיים וחצי. חלק מהילדים היו כבר בכיתה א', והתחילו ללמוד קרוא וכתוב, וחלק אחר עדיין שיחק בגן. אני השתייכתי לצעירים, לילדי הגן שעדיין שיחקו.

עם כיתה נופר

נופר

כיוון שראיתי איך ה"גדולים" לומדים, למדתי גם אני לקרוא ולכתוב. האותיות והמילים שנשארו על הלוח, אפשרו לי לעקוב אחר מה שהגדולים עשו, וכך למדתי לקרוא. שנים מאוחר יותר, ביום הראשון של עדו בכיתה א', הגעתי הביתה בצהרים, ולתדהמתי מצאתי פתק שעליו כתוב: "אמאאניאצלדרור". ממש כך. כל האותיות, אך ללא רווח בין המלים. כששאלתי את עדו ממתי הוא יודע לכתוב ולקרוא, הוא ענה לי: "מה הבעיה? אני מכיר כבר מזמן את כל האותיות מהשמות של הילדים בגן."

בקיבוץ, הכיתות לא נקראו כיתה א', ב', או ג', אלא בשמות, בדרך כלל שמות הלקוחים מהטבע. בטיול הראשון שלנו, בכיתה א', ראינו ציפור גדולה. המורה שלנו, נחום ברנדס, שבזמנו לא היה מומחה לציפורי ישראל, הכריז על הציפור כ"נשר" וכך זכינו לשם: כיתת "נשר". בדיעבד, גילינו שמדובר היה בעיט... השם של הכיתה לא שונה, ועד היום ההתייחסות היא לכיתת "נשר". שמות הכיתות שבאו אחרינו היו על פי סדר אלפביתי: "אורן", "ברוש", "גפן" וכו'. אחי, שאול, היה מקבוצת "הדס", וענתי, אחותי, מקבוצת "זית". כאשר הפכתי למורה בקיבוץ, ואני אז כבת עשרים ושתיים, הגיע תור האות "נ". תכננתי את הטיול הראשון לבריכת "גיחולה", כדי שנראה את פרח הנופר שפרח שם, וכך בעידודי הנמרץ בחרו התלמידים, עבור כיתתם, בשם "נופר" ולא ב"נמר", "נחש" או "נמלה".

סדר היום שלנו היה קבוע, ונשמר בקפדנות. עם השכמת הבוקר, שתינו כוס חלב. בשעה 07:00, החל השיעור הראשון. ב-8:00, אכלנו ארוחת בוקר, שלאחריה הייתה לנו "שעת עבודה". מגיל הגן, היינו צריכים לסדר את המיטות שלנו בעצמנו, וכבר מכיתה א', בתורנות, סידרנו ושטפנו את החדר.

נושא כלים

לאחר מכן למדנו עד הצהריים. בשעה 13:30, לאחר ארוחת הצהריים ו"ריכוז", היינו נשלחים למנוחת צהריים, עד לשעה 15:30. בשעות אלה, הייתה אתנו רק מטפלת אחת - מטפלת "ההקמה" (האחראית על הקמת הילדים ממנוחת הצהריים). בשעתיים אלו הייתה חובה לישון, או לפחות להעמיד פנים שאנחנו ישנים... כשמוטר היה לקום, חיכו לנו בתאים "בגדי ערב" ו"ארוחת מנחה": פרוסת לחם עם ממרח שוקולד או ריבה, וכוס חלב.

בית הילדים כלל, בין שאר החדרים, חדר אוכל, אך לא מטבח. בחדר האוכל שבבית הילדים, היו שולחנות נמוכים וכסאות קטנטנים, מותאמים לגובה הממוצע שלנו. הארוחות הוגשו בחדר האוכל שבבית הילדים, ובשנים מאוחרות יותר - ארוחת הערב הייתה בחדר האוכל של ה"גדולים". מגיל צעיר מאוד, נדרשנו לתורנות חדר-אוכל. היה עלינו להגיש ולהוריד מהשולחן, לנקות את השולחן, ולהרים את כל הכיסאות, ומגיל עשר, בערך, שני תורנים שטפו כלים, ושניים אחרים ניגבו את הכלים.

את האוכל הביאו בעגלה מיוחדת ממטבח הילדים. מה זה מטבח ילדים? בקיבוץ היה מטבח מרכזי, שבו בישלו למבוגרים, ומטבח נוסף, צמוד, בו בישלו אוכל שונה, לילדים ולתינוקות. את האוכל העבירו מהמטבח לבית הילדים ב"אסנסטרגר" (נושא- כלים). זה היה, למעשה, מגדל של סירים, ש"ישבו זה על זה", כאשר בכל סיר היה סוג אחר של אוכל: מרק, תפוחי אדמה, נקניקיות וכד'.

"נושא האוכל" היווה מקור לסיפורים. אחד הסיפורים שנפוצו בנאות, היה על ילדה אחת (אני) שנשלחה, עם סיר גדול, להביא זיתים ממטבח הילדים. משום מה, בוששתי לחזור לגן הילדים. לבסוף חזרתי, אבל בסיר היו רק... חרצנים.

כנראה שהזיתים היו ממש טעימים... מה שברור הוא, שאת אהבת הזיתים לא ירשתי מאבא שלי. אחד הדברים היחידים שאבא פרנטא לא סבל לאכול, היה זיתים.

אמצעי התקשורת של שנות ילדותי, רחוקים שנות אור מאלה המקובלים כיום. מחשבים לא היו לנו, גם לא טלוויזיה, ואפילו רדיו היה רק אחד, ענק, כמעט בגודל שלי. הרדיו עמד בקצה חדר האוכל בכיתת "נשר", ואני עדיין זוכרת שחיפשתי את "הגמדים" המדברים מתוכו... לא הבנתי: מי מדבר מתוך המכשיר הזה! איך זה ייתכן שאני שומעת "אותם" מדברים, אבל לא מצליחה לראותם? בכל צהרים, התיישבנו מסביב לרדיו, כדי להקשיב לתכנית: "פינת הילד", ואחרי זה - למיטות, ל"שליף שטונדה" (מנוחת הצהרים). לאחר שנים גם אתם: ישי, חובב ואפילו עדו, הקשבתם בהנאה רבה לאותה "פינת הילד".⁸ מישהו מכס הנכדים בכלל מקשיב לרדיו! יש לכם רדיו?

⁸ התוכנית "פינת הילד" התחילה בפינה "לילדים הקטנים" ולאחר מכן "לילדים הגדולים". היא הייתה חלק ממקבץ התוכניות היומיות לילדים, שכלל גם את מגזין הילדים "חתול בשק", ששודר שלוש פעמים בשבוע. בתוכנית שודרו סיפורים, שנחשבו ליצירות מופת בספרות הילדים, העברית והמתורגמת. חלק מהסיפורים הוקראו כפי שהם, ואחרים הומחזו לתסכית. בין הסיפורים שסופרו בהמשכים נכללו: "ניסן ורחמים משיכון ב'", "מפנקסו של הגמד סיפורון", "סיפורי החתול הג'ינג'י", "מסע הפלאים של נילס", "הרפתקאות ויפלא", "סיפורי הדוד רמוס", "גבעת האירוסים השחורים", "אל עצמי", "פינוקיו", "לה לה", "קוקי חבקוקי", ו"לאן נעלם קפיטן קוק".

מגיל צעיר, הלכנו לשחות בירדן - עירומים. (תמיד היינו בקבוצה. לא היה: "הלכתי, ראיתי, עבדתי", אלא הכול בלשון רבים) בגדי ים היו, לגבינו, המצאה מאוחרת הרבה יותר. הירדן היה אז נהר אמיתי, והזרם שבו היה חזק ביותר (כך לפחות זכור לי). לשחות מגדה אחת לשנייה היה, עבורנו, מבצע של ממש.

בריקת שחייה נבנתה בקיבוץ רק לאחר שנים.

רחצה בירדן עם ז'נקה, 1952

הירדן היום

מקפצים עירומים בדרך לירדן, 1953/4

לינה משותפת

ענת על הידיים שלי ושאל המחיך לצדי

בקיבוץ של פעם, נהוגה הייתה "לינה משותפת". כלומר: אנחנו, ילדי הקיבוץ, ישנו בבית הילדים ולא בחדר ההורים. אורח חיים זה היה נהוג במשך שנים רבות. אפילו ישי, שנולד בקיבוץ (1968), "זכה" לחוות את הלינה המשותפת. בבית הילדים שלנו, היו חמישה חדרי שינה. בכל חדר ארבע, או חמש מיטות. ליד כל מיטה הייתה ארונית קטנה, ובאמצע החדר - שולחן. זהו. שום צעצוע, שום דבר פרטי. עד גיל שתיים עשרה גרנו יחד, בנים ובנות, בחדר אחד. כשרציתי להתלבש, כמובן שעשיתי זאת מתחת לשמיכה. לא נורא, אבל גם לא בדיוק נוח... פרטיות! נכון. פרטיות ממש לא הייתה. לעומת זאת, גם בלגן אדיר כמו שהיה בחדר של עדו, או שלך יערה, גם זה לא היה.

אימא ואבא לא העירו אותי, לא האכילו, ולא שאלו: "איך עבר הלילה?" "על מה חלמת?" בבקרים, בשעה 06:30, הגיעה זינקה המטפלת, והעירה אותנו בעזרת השיר: "קומה ילד נחמד, פקח את העיניים..."

בערבים, היה זה תפקיד ההורים להביא אותנו לבית הילדים, ולדאוג לכך שנהיה לבושים בפיגמות לפני "ריכוז הערב" של נחום המורה. המושג "השכבה", היה מיוחד לקיבוץ, ופירושו: ההורים הביאו את הילדים לבית הילדים, ונדרשו לדאוג לכך שיצחצחו שיניים, וילבשו פיגימה. חיבוק, נשיקה וזהו. נפרדים מההורים. אני לא זוכרת שאימא אי פעם הגיעה להשכבה. כנראה שהייתה עייפה מאוד, ולא היה לה כוח, או אולי זאת הייתה חלוקת התפקידים בין ההורים. אבא ישב לידי, ושר לי שירים. לדוגמא:

שיר צרש

(מילים: יחיאל היילברין, לחן: יואל אנש) *אנש*

נוחי נוחי נוחי ילדתי,
הלך הלך אבא
ישב עם צאת הכוכבים -
יבא לך ענבים!

נוחי נוחי ילדתי...

אבא הלך אל הפרדס -
הלך הלך אבא
ישב בערב עם הרוח -
יבא, יבא תפוח!

ואחרי זה בא השיר על הבובה ימימה:

פופה ימימה

(מילים: פופה יפה, לחן: צמחי) *צמחי*

אני פופה ושמי ימימה-מה
סרוצה אני שנה תמימה-מה
כולם אומרים לי כי אני יפה,
רק רשלי הן עקומות נורא.

וכשיצאנו לטיול יול יול
לפרדס ואת לעול לעול
כולם אמרו: ימימה כה יפה
רק רשליה עקומות נורא.

איני רוצה שיפצאו או
לכשאצדל כולם יאמרו רו רו

ימימה היא פופה כה יפה,
רק רשליה עקומות נורא.

בלילות נותרנו לבדנו. לאחר ה"ריכוז" - חצי שעה של הקראת ספר על ידי נחום המורה. לאחר שההורים הלכו, נשארנו בבית הילדים בלי מבוגרים, נתונים לחסדיהן של שומרות הלילה. שומרות הלילה היו חברות הקיבוץ, שמילאו תפקיד זה בתורנות. השיטה עבדה כך: בכל שבוע, שתי נשים סודרו לעבוד בשמירה. במקום לעבוד ביום, הן שמרו בלילה. אחת מהשומרות ישבה בבית התינוקות, שם היה אינטרקום, והשנייה הסתובבה בין בתי הילדים, כדי לבדוק שכולנו בסדר.

תפקידן היה לשמור עלינו. אבל לגבי, הדמויות השונות, המתחלפות, המהלכות בלילה, היו סיבה לפחד. לא תמיד הכרתי בלילה את פרצופי השומרות או השומרים, וכיוון ששנתי הייתה קלה, והתעוררתי מכל רחש, נהגתי להתכסות בשמיכה מעל הראש. חשבתי שככה לא יראו אותי. כנראה, שהנוכחות של עוד ילדים בחדר, לא בדיוק הרגיעה אותי...

כאמור, אבא "השכיב" את שלושתנו: את ענת, שאול ולבסוף הגיע תורי. כשהמשפחה גדלה, ושאול, ולאחר מכן ענתי נולדו, נגמרו השירים, ותשומת הלב התחלקה בין שלושה. לאבא לא היה מספיק זמן לשבת אצל כל אחד מאתנו, ועוד להספיק להגיע ל"סידור העבודה" בזמן. כיוון שאני הייתי הגדולה, הוא פשוט שלח אותי לבית הילדים, במילים: "לכי, תלבשי פיגימה ותצחצחי שיניים ואני אבוא לתת נשיקת לילה טוב". האמת? זה היה די מפחיד ללכת לבד במדרכה לבית הילדים של כיתת "נשר". המבנה היה בקצה הקיבוץ, לא הייתה תאורה, והמדרכות היו חשוכות. נחשים אהבו להתחמם על המדרכות, התנים יללו, ותמיד פחדתי ממסתננים - אותם ערבים שחצו את הגבול כדי לפגוע ולהרוג.

הפתרון שלי היה לחכות ליד חדר האוכל של הגדולים, עד שאחד הילדים האחרים מכיתת "נשר" יגיע גם הוא. וכך, בשניים, היה קל יותר. בדרך כלל הייתה זו נורית לסקה ז"ל, שאתה צעדתי בלילה לבית הילדים. כ"עונש" על חוסר תשומת הלב של אבא, לא צחצחתי שיניים בערב. נעלבתי מכך שהוא אפילו לא בדק אם המברשת רטובה כמו שעשתה זינקה המטפלת. (בכל בוקר היא עברה במקלחת, ובדקה מדף ארוך, עם עשרים כוסות ומברשות שיניים, ואוי למי שהמברשת שלו הייתה יבשה). אבא, שמיחר לסידור העבודה, לא טרח לבדוק אפילו מברשת אחת...

חדר האוכל הראשון בנאות

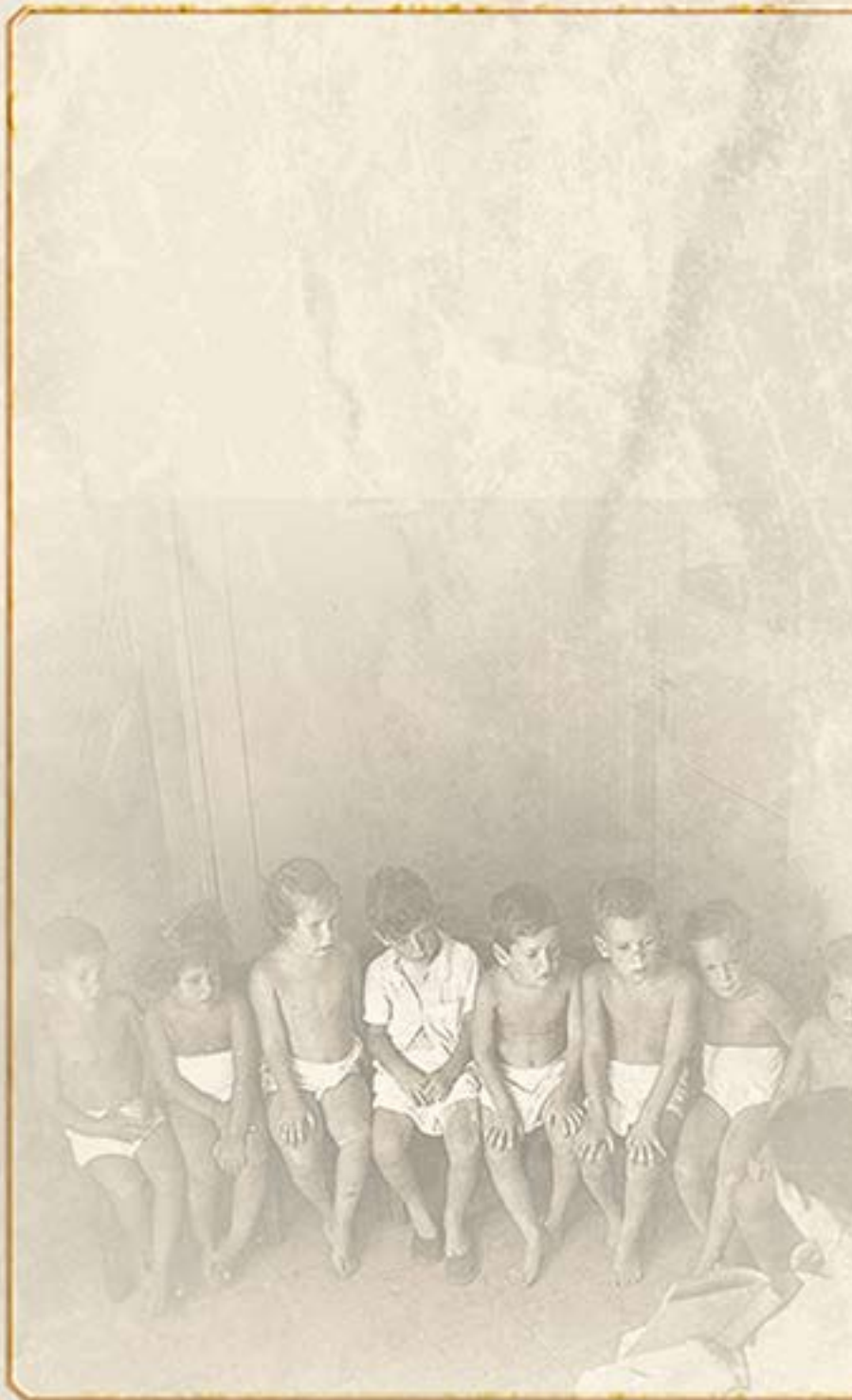
היום היחיד בו הרגשתי קצת מיוחדת בבית הילדים, היה יום ההולדת שלי. כשהגיע חודש מרץ, חיכיתי בכיליון עיניים ליום ההולדת. ידעתי: ההורים יגיעו לבית הילדים, מאוחר מאוד בלילה, ויכינו לי ליד המיטה הפתעת יום הולדת קטנה, וצנצנת עם סיגליות מהגינה שלהם. איזו התרגשות! לסיגליות היה ריח עדין עדין. ועד היום, מידי שנה, אני מחפשת בחנויות, ללא הצלחה מרובה, סיגליות.

אבל לא הכול היה קשה בלינה המשותפת. היו בהחלט גם רגעים של שמחה. לילה אחד התעוררנו, כל ילדי הגן, לשיטפון. כנראה שהייתה הפסקת מים, ואחד הברזים נותר פתוח... כל בית הילדים הוצף. התעוררנו וחגגנו: שטנו, על קוביות העץ הגדולות, (ששימשו אותנו למשחק) "ביס", לקחנו גרביים ומלאנו אותן במים והעפנו על הקירות, חגיגת ילדים אמיתית. עד שאחת השומרות הגיעה, הזעיקה עזרה, וקלקלה לנו את השמחה...

במבט לאחור, הכול נראה לי, בלשון המעטה, מוזר. למבנה המשותף קראו "בית ילדים". למגורי ההורים קראו "חדר". אז היכן, ומה, בעצם, היה הבית? היכן היו העוגן הרגשי? תחושת הבית? ייתכן מאד, שזה היה אחד הדברים העיקריים שבהם דור המייסדים, החלוצים, כשל. הם "שכחו" לראות ולהבין את ההשפעה של הלינה המשותפת עלינו, על ילידי הקיבוצים. נדמה לי, שבתחילה היה זה אילוץ פיסי. בניית מבנה נפרד לילדים נבעה מכך שלא היו מספיק משאבים כדי לבנות לכולם ובנוסף, רצון לחסוך בכוח עבודה. לאילוצים הטכניים התאימו, כך נראה, אידיאולוגיה... מה קרה בהמשך? האם האידיאולוגיה, או שמא הנוחות, השתלטו?

יתכן שחלק ניכר מחברי הקיבוץ, שהגיעו לארץ בתקופת מלחמת העולם, והיו בעצמם צעירים מאד, ללא הורים, לא הבינו את המשמעות של הפרדת הילדים מההורים.

ילדותנו לוותה בעיניים בוחנות. תמיד היה מי שהסתכל וביקר. כל מידע, במוקדם או במאוחר, היה מהווה נשק נגדך. וכך, מגיל צעיר, למדנו שלא לחשוף רגשות, לא לספר, לא לדבר על עצמנו. מגיל צעיר, חינכו אותנו להיות חזקים ועצמאיים ולא להראות חולשה. אני זוכרת את עצמי בגיל חמש, כשבאתי לאימא, למטבח, ובדמעות בקשתי את עזרתה. התשובה המתסכלת, שלה זכיתי, הייתה: "את כבר גדולה, תתמודדי לבד." תחושתי הייתה כי אין מישהו בעולם שאני יכולה לפנות אליו ולסמוך על תמיכתו. נכון שהיה, גם, "סוג" אחר של אימהות, שהתערבו בכל דבר והגנו על ילדיהן. אך הן היו בגדר מיעוט. רוב חברי הקיבוץ, וגם אנחנו הילדים, חונכנו להסתכל עליהן ועל ילדיהן בסוג של זלזול.

ישי בלינה המשותפת

בדיעבד, ייתכן שהחוסר בפרטיות, ובקרבה להורים גרמו לי, במשך שנים, לקושי ביכולת ליצור תקשורת ואינטימיות.

עברו שנים, וגם אני הייתי לאס בקיבוץ. עד גיל חמישה שבועות, ישי ישן אתנו, הוריו, בצריף. לאחר מכן, נאלצתי להעביר אותך ישי, לישון בלילה בבית התינוקות. תקנון הקיבוץ! הפרידה הייתה נוראה. התהלכתי בחדר הלוח ושוב, כלביאה, בחוסר מנוחה, ובתחושת כעס עצום. זה היה אחד הדברים הקשים והמטומטמים ביותר שעשיתי בחיי. בשלב ההוא, לא היה לי האומץ למרוד ולהשאיר אותך איתי. הרי כך גדלתי אני, וזה כל מה שהכרתי. הנקתי אותך עד גיל שבעה חודשים. קמתי מידי יום, בעצם מידי לילה, וחיכיתי מארבע וחצי בבוקר בבית התינוקות עד שהתעוררת. ולמרות אי הנוחות, שנינו שמחנו לכל מפגש בוקר.

המטפלות הגיעו בבוקר לבית התינוקות. בדרך כלל הן ישבו קודם לשתות קפה, ורק אחר כך ניגשו לטפל בילדים. למורת רוחן של המטפלות, אני התעקשתי להגיע ולטפל בך בעצמי. באחת הפעמים, בדרכי לבית התינוקות פגשתי את שומרת הלילה שאמרה לי: "הבן שלך חולה, הוא בכה ורצה את אימא, אבל הסברתי לו שאימא צריכה לישון כי היא עובדת מחר". רתחתי מכעס. רציתי ממש לחנוק אותה. האם ילד בן שנה אמור להבין הסבר שכזה? זמן קצר לאחר מכן, עזבנו את הקיבוץ.

חובביק נולד כבר בירושלים (1970). אחת ההנאות הגדולות שלי, הייתה, שכולנו היינו יחד, באותו הבית, גם בלילה. אני זוכרת לילה אחד, כשאתה חובביק, הרגשת רע.

חובב בירושלים

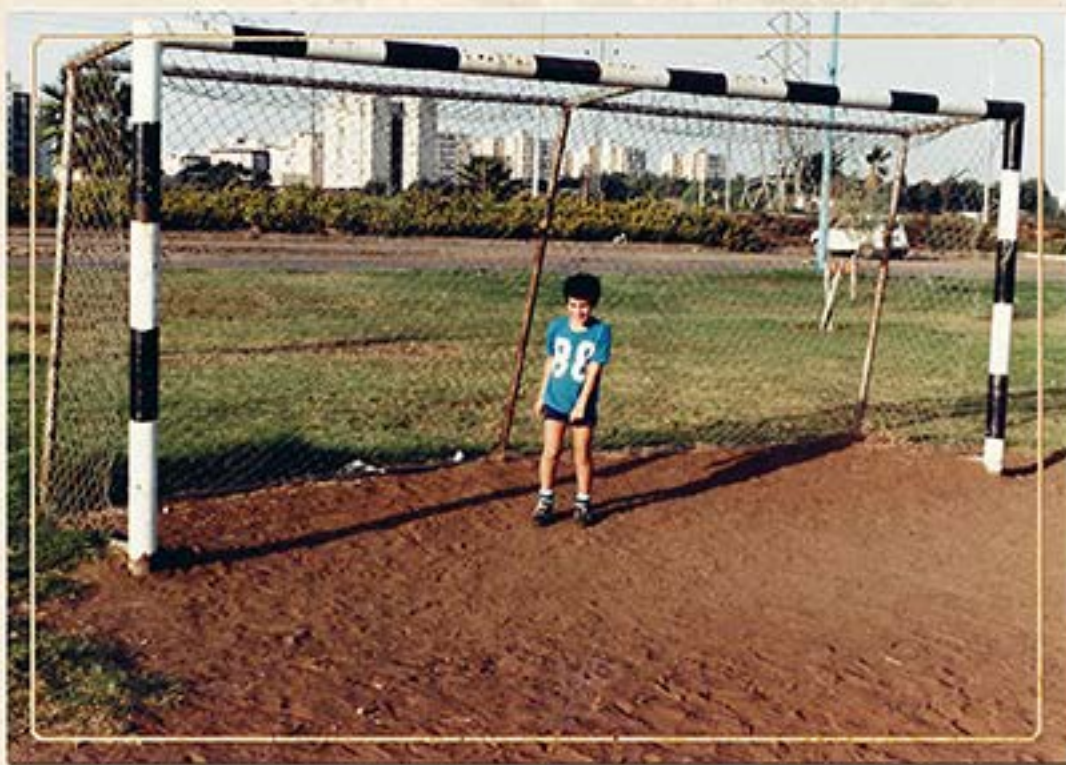
התעוררת, בכית, הקאת, ותוך מספר דקות אתה והמיטה הייתם נקיים. כעבור מספר דקות נוספות, חזרת לישון בשלווה. המחשבה הראשונה שלי הייתה: "איזה מזל שעזבנו את הקיבוץ". יכולתי להיות אתך, לטפל בך ולהרגיע אותך, ועוד יותר מכך - את עצמי.

בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת, כשישי וחובב נולדו, החיתולים היו מבד, לא חיתולים חד פעמיים כנהוג היום. בקיבוץ היה מספר מוגבל מאוד של חיתולים, שלעולם לא הספיק. הייתה הקצבה של עשרה חיתולים ליממה לכל תינוק, וצריך היה ממש "לריב" על כל חיתול. ידענו, בערך, מתי אמור שק הכביסה להגיע מהמכבסה לבית התינוקות. השתדלנו שאחד מאתנו, ההורים, יגיע לשם באותו הזמן.

תארו לעצמכם את התמונה בבית התינוקות: שק כביסה, מטפלת המתיישבת, בכיסא קטנטן, כמו של זהבה מ"זהבה ושלושת הדובים", ומנסה לקפל את החיתולים על שולחן קטנטן. סביב המטפלת והשק, שישה הורים, המחכים בקוצר נשימה שתגמור כבר לקפל את הכביסה. ואז - המחטף. במקרה שדוד או אני לא הגענו בזמן, הצטרכתי להסתפק בפחות מעשרה חיתולים. איזו הקלה זו הייתה כשאתה, חובביק, נולדת בירושלים, והיו לי בשבילך כמה חיתולים שרציתי, בלי לחטוף, בלי לריב. המחייה.

כעבור שנים ואני כבר אם לישי וחובב, ובהריון בחודש התשיעי עם עדו, עברנו מירושלים לקריית אונו, זאת כיוון שדוד עבר לעבוד בהתאחדות התעשיינים בתל אביב. כמו בירושלים, גם בקריית אונו, בכל לילה הקראתי לכם, ישי וחובב סיפורים מספרי ילדים, ושרתי לכם שירים.

עדו נולד ביום כיפור, 1976, זמן קצר לאחר שעברנו לקריית אונו. לאחר כחודש
שבו שהה אתנו בחדר ההורים, העברנו אותו לחדר של חובב. אתה חובביק, היית
רגיל לסיפור ושיר משלך, כך נהגתי עד אז. אבל לאחר לידתו של עדו, ישבתי
לידך, ספרתי לך סיפור ואז התיישבתי ליד עדו ושרתי לו. אתה התלוננת שאני לא
שרה לך יותר... לא עזרו הטענות שאני שרה לשניכם. כנראה שבכל דור ודור כל
אחד מאתנו רוצה הורה פרטי לפחות בשעת ההשכבה...

חינוך והשכלה

שיעור בכיתה עם נחום ברנדס

החדר הגדול ביותר בבית הילדים שלנו, היה ה"כיתה". אליו התכנסנו בכל בוקר בשעה מוקדמת. בכיתה היו משחקים, אבל גם לוח שחור, שנחום ברנדס, המורה, כתב עליו בגיר לבן. שולחנות הכתיבה שלנו היו עשויים מעץ, ובהם חור - לקסת הדיו. לאורך קיר הכיתה, היו המון מגירות. לכל אחד מאתנו הייתה מגירה, כדי לשים בה את המחברות והציורים. בכל שנות בית הספר שלי, לא היו לנו ילקוטים. לא היה בהם צורך, כיוון שגרנו באותו המבנה שבו נמצאה גם הכיתה. שעורי בית! לא ידענו מה זה, עד גיל מאוחר ממש.

בגן ובכיתות א' ו-ב', כתבנו בעזרת עיפרון. רק מאוחר יותר, החל מכיתה ג', הרשו לנו לכתוב בציפורן ודיו. הדיו תמיד נזל... גם כאשר ניסיתי להקפיד ונזהרתי מאד, לכלוך וכתמים היו מנת חלקם של המחברות, הבגדים והידיים. היה לנו נייר מיוחד, עבה, שתפקידו היה לספוג את כתמי הדיו, אבל היעילות שלו הייתה מפוקפקת ביותר... על טיפקס, עט כדורי או טאבלט, איש מאתנו אפילו לא חלם.

בהתחלה, לא היו לנו ספרי לימוד. תחומי הדעת: שפה, חשבון, גיאוגרפיה וכד', נלמדו דרך נושא מרכזי. למשל: "הסתיו" או "הנמלה". גידלנו נמלים (בקיבוץ לא חסרו נמלים...), עקבנו אחר התנהגותן, קראנו על חייהן באנציקלופדיות, בתנ"ך ובעיתונים. ערכנו תצפיות, כתבנו, ציירנו, חישבנו, והכול - בהקשר לנמלה. לדוגמה: כמה סוגי נמלים יש בארץ? באירופה? באמריקה? היכן יש הכי הרבה סוגי נמלים? או שאלה אחרת: מה הפרש האורכים בין הנמלה הארוכה ביותר לנמלה הקטנה ביותר? רישמו במילימטרים, סנטימטרים.

נדמה לי, שלך מעיין, דרך לימוד זו הייתה נהדרת. אני זוכרת, איך, באחד מימי ההולדת, על הדשא אצל יעקב, הסתובבו נמלים. רותם ממש לא הייתה מרוצה מזה. לפתע ראינו אותך עם מלחייה, מפזר מלח על הדשא. לשאלה: "מה אתה עושה?" השבת: "אני מפזר מלח, כדי שהנמלים לא יעברו כאן." רעיון טוב. האם זה הצליח? האם ידעת, שהנמלים מסמנות, לחברותיהן, היכן יש מזון באמצעות הפרשת חומר, עם ריח מסוים?

ובחזרה לכיתה שלנו. בכל פעם שנחום המורה, התרגז, וזה קרה לעתים קרובות מאוד, הוא נהג לאחוז את אפו בשתי אצבעותיו. האף, האדום מכעס, הלבין מהגיר, ולמרות הפחד מהתגובות העצבניות ומהצעקות שלו, התמונה הייתה מצחיקה, אפילו בגיל שש...

כבר בכיתה א', כתבתי כמעט ללא שגיאות. אך, כדרכי, עשיתי הכול מהר. כך היה גם לגבי הכתיבה. התוצאה? השמטתי אותיות ומלים שלמות, תוך כדי הכתיבה. המורה שלי, נחום, נהג לקרוע לי את המחברות, וחייב אותי להעתיק אותן בלי שגיאות עד הערב. "עד הערב אני רוצה לראות את הכול ללא שגיאות!".

איך יכולתי להעתיק? הרי המחברת הייתה קרועה... לאסוף את הקרעים, ולנסות לפענח! לא היה שום סיכוי. הצטרכתי למחול על כבודי, ולבקש מחברת מאחד מבני או יותר נכון בנות הכיתה, אלו שכתב היד שלהן היה מסודר. לבקש "טובות" (עזרה), מעולם לא היה הצד החזק שלי. המסר שקבלתי מההורים היה: "את צריכה להיות חזקה, עצמאית ונדיבה. לתת זה בסדר גמור. אבל לקבל? חס וחלילה".

שולי

רק כעבור שנים רבות, בעזרת חוס הלב של שולי פרטיבה, ובייחוד של נורמן, למדתי שזה בסדר לבקש ולקבל עזרה. בילדותי, באותם ימים שבהם נענשתי, לא הלכתי להורים. ישבתי והעתקתי את כל המחברת. התנהגות זו של נחום, הייתה אחד המניעים שדחפו אותי לבחור בהוראה כמקצוע, כעיסוק. החלטתי להיות מורה מסוג אחר - מורה המתייחסת בכבוד לתלמידיה.

בצד הלימוד בכיתה, הרבינו לטייל בחוץ. טיילנו המון. האהבה וההיכרות הקרובה שלי עם צמחים ובעלי חיים, מקורה באותם טיולים רבים של ילדותי.

הטיולים היוו חלק חשוב בתוכנית הלימודים. מידי שבוע, יצאנו לפחות לשני טיולים. אחד מהם בתוך הקיבוץ, כדי לראות מה חדש בענפי המשק. לפני הטיול, התבקשנו להכין שאלון, המופנה לעובדים בענפי המשק השונים, ובסופו של הטיול נדרשנו לדווח עליו.

ביקרנו בסנדלרייה, שבה תיקנו נעלים. עמדנו סביב הסנדלר, שהסביר לנו, תוך כדי עבודה, איך מתקנים את החור בסוליה, או כיצד תופרים את האבזם שנקרע. בפעם אחרת בקרנו במסגרייה, כדי לראיין את שמוליק, המסגר, שעסק בחריטה של חלקי מכונות חקלאיות, או בנה מכונה חדשה. הגענו גם לאורווה. לעתים התמזל מזלנו, וזכינו לראות המלטה. הצפייה בהמלטת סייח קטן, הייתה מרתקת ומרגשת. הצטרכנו להיות שקטים מאוד, לעמוד במרחק מה, כדי לא להפריע. אבל איזו שמחה זו הייתה, לראות את הרך הנולד מתרומם על רגליו ונעמד בפעם הראשונה.

טיולים אחרים היו לטבע. בדרך כלל להרי נפתלי, ול"קרנטן", או כפי שהוא נקרא היום "מסעף הגומא". "קרנטן", בלועזית, פירושו הסגר.

ילדים מתרחצים
בג'חולה

גומא

עדו וישי בביקור בנאות

במקום זה הייתה בעבר תחנה לבעלי חיים, שהובאו מלבנון לארץ. הם הושמו בהסגר למשך מספר שבועות, כדי לוודא שאינם חולים. החשש היה מהעברת מחלות לבעלי החיים בארץ. בעיקר חששו ממחלת הפה והטלפיים. בהמשך שונה השם "קרנטון" ל"מסעף הגומא".⁹

פעמים רבות טיילנו, כל ילדי כיתת "נשר", ל"ג'חולה" - בריכת מים טבעית בין הקיבוץ לראש פינה. קפצנו ראש למים, שחינו ונהנינו, אבל השיא היה, "מבחן האומץ". המים ל"ג'חולה" הגיעו מזרזיף נחל, שבתקופות מסוימות היו בו דגיגים קטנים. מבחן האומץ היה לבלוע דגיג חי. אני לא זוכרת מי היה זה שהכריז ואמר: "נראה למי יש אומץ?" "מי יכול לאכול דג חי?" הלחץ החברתי פעל. תפסתי דגיג בגודל של כ-3 ס"מ, עצמתי עיניים, ובלעתי אותו עם הרבה מים. איכס! הטראומה הזו רדפה אותי עוד ימים רבים...

שנים רבות לאחר מכן הגענו, ביחד עם עדו, חובב וישי, לבקר את אבא פרנטא ואימא רוז'ה בקיבוץ. אני נהייתי משלווה ומשיחה עם ההורים, וממש לא דאגתי לילדים. הרי היינו בקיבוץ, ולא בעיר. מה כבר יכול לקרות בקיבוץ? לפתע נעצר גיפ ליד בית ההורים, ואדם זר אחז בידו את עדו ושאל: זה הילד שלכם? עדו (בן החמש או שש), רב עם ישי, אחיו הגדול, לקח אופניים, ורכב עד "ג'חולה". ב"ג'חולה", החליט שכבר אין לו כוח. הוא שינה את הכיוון, עמד ותפס טרמפ. מזל שיש אנשים טובים בעולם. יש לשער שהיום היו מעמידים אותי לדין בעוון הזנחת ילד...

⁹ מקור השם - בזמנו, באזור עמק החולה, היו הרבה צמחי ביצה, וביניהם גומא קנה וסוף. אני עדיין זוכרת את הערביזת שישבו שם וקלעו סלים ומחצלות מקנה, סוף וגומא.

טיול לגליל המערבי 1956

אתר טיולים נוסף היה אגם החולה והביצות שלפני הייבוש. עולם נפלא של בעלי חיים רבים: ציפורים, דגים, חתולי בר וחזירי בר. מדי פעם יצאנו לשוט, בסירות עץ פשוטות, מהירדן, אל תוך האגם והביצות. ישבנו בסירה, כאשר סביבנו צמחי מים: גומא, קנה, סוף ונופר. לא יכולנו לרדת מהסירה, כיוון שהבוץ שבתחתית האגם היה ממש טובעני.

אני זוכרת את היופי וההתפעלות, משולבים בפחד מפני חזירי הבר, אבל בעיקר הפחד, שמא, אזדקק לשירותים. ומה אז? "לעשות במכנסיים"? באחת הפעמים שבהן שטנו בביצות, נתקענו. גם המבוגרים לא הצליחו להיזי את הסירה. נחום, המורה, הלך להזעיק עזרה. מספר הורים, וביניהם גם אבא שלי, הגיעו כדי לחלץ אותנו. היו להם מגפיים ארוכים, דומים למכנסיים של דייגים. כולם ביחד דחפו, ומשכו את הסירות בחזרה, עד לבריכות של הקיבוץ.

היו גם טיולים שנתיים, בני שלושה עד חמישה ימים, שאליהם יצאנו מגיל צעיר. בכל פעם יצאנו לאזור אחר בארץ. באחת הפעמים, הטיול היה לאזור הגליל המערבי. עברנו דרך מטעי הבננות של קיבוץ כברי, שם ראינו בננות בשלות, נהדרות. נחום טען שמותר לנו לקטוף (לגנוב?) כי אחרת הן ממילא יירקבו. רציתי לאכול בננות? בוודאי. אכלתי? כמעט בטוח שכן. אבל תהיתי כבר אז על המוסר הכפול המוזר. מוסר כפול! נכון. אני זוכרת בבירור איך אנשים מקריית שמונה (שאז נקראה חלסה), הגיעו ואספו יבול מהשטחים שלנו בנאות. אנחנו, הילדים, הזעקנו את חברי הקיבוץ בקריאות: "גונבים לנו!".

בדיעבד הסתבר, כי היו אלה עולים חדשים ממרוקו וטוניס, שהכירו את חוקי התני"ך, ובהם גם: "לקט, שכחה ופאה".

כלומר: אחרי הקטיפה העיקרי, מותר לעניים לבוא וללקט.¹⁰ אנחנו חשבנו, שמאחר ועדיין לא נאסף כל היבול, הוא שלנו, והם נבנים. בחזרה לטיול לכברי ולמוסר הכפול. לנו מותר לקטוף בנות בשטחי קיבוץ אחר? אנחנו צדיקים? שומרי מצוות?

הלימוד שלנו היה חווייתי מאוד, ללא מבחנים, או שעורי בית, עד גיל מבוגר. דבר שאיפשר לנו הרבה שעות משחק בדשא הגדול. יחד עם זאת, המסר שקיבלנו מההורים היה: חשוב לעשות כל דבר בצורה הטובה ביותר, במיוחד בכל הנוגע לעבודה וללימודים. חוויה לימודית הזכורה לי במיוחד, היא ההצגות. מדי שנה, העלינו הצגה או שתיים. נחום ברנדס, המורה שלנו, היה יצירתי ומוכשר מאוד. הוא כתב את המילים, וצייר תפאורה. המנגינות נלקחו משירים ידועים. זינקה המטפלת הכינה, ביחד עם ההורים, את התלבושות. משך תקופה, עסקנו כולנו בחזרות, למדנו תפקידים בעל פה, ובדרך כלל להצגה לא היה "כוכב". עקרון השוויון נשמר עד כמה שניתן.

הנה דוגמה: באחת מההצגות, הילדים מקבלים את השלטון בעולם. כל אחד מאתנו ייצג ארץ שונה. אני הייתי ילדה סינית, וזה השיר ששרתי: (לפי המנגינה של פזמון ליקינטון).

קבוצת נשר פורים 1953

¹⁰ "לקט, שכחה ופאה" - הן שלוש מתוך חמש המתנות שציוותה התורה לתת לעניים, ומעידות על אחד מעקרונות היסוד של התפיסה המקראית: שמירה על כבוד הזולת והימנעות מהלבנת פניו, שכן הן חוסכות מהאדם העני את הצורך לחזר אחר הפתחים, ולהזדקק לנדיבות ליבם של זרים.

"משדות אורז באתי הנה, אליכט,
מחופי ה'נקצה אל חופי ירדן.
שמי הוא ריקי בת כרנטג,.
שם אבי הוא סיק כרנטג,.
אין עוד חכמה ממני בכל סין.
אבא שם בונה הרבה בתי נייר,
אימא מפשלת אורז אט אפשה,
את האורז להשיג,
אק אל' כעט אין מסטיק.
אבא שם בונה הרבה בתי נייר".

לעיתים, כמו בשיר זה, הכילו השירים גם עקיצות, שהיו ברורות למבוגרים, וגם לנו. השיר ששרתי רמוז על אבי, הבנאי של נאות. ביפן יש בתי נייר, בגלל רעידות האדמה. לכן, המושג "בתי נייר" פירושו: בתים שלא מחזיקים מעמד. הבנאי בונה בתים שאינם עמידים. אבל אני, הרי הייתי סינית. מה הקשר לבתי נייר?... בקיבוץ היו תמיד תלויות על סדקים במבנים, ועל רצפה לא ישרה. אבא טען שהאדמה "עובדת" ואין מה לעשות. והאוכלי עקיצה לאימא - האקונומית. אכן, באותן שנים לא היה אוכל בשפע. למרות העקיצות נהנינו מאד מההופעות.

בהופעה אחרת ניגנו את "סימפוניית הצעצועים" מאת מוצרט. בהופעה שולבו גם הורים שניגנו את המוסיקה.

ארנסט כהן אבא של חוה ניגן בכינור, הונזה גרבשייד אבא של רותי, באקורדיון. ביצירה, יש קטע ובו קולות של ציפור. לכמה מאתנו, כולל אותי, הייתה צפור פלסטיק, חלולה, ובתוכה מים. כשנשפנו דרך הזנב המחורר שלה, היא השמיעה צפצופים. זה היה החלק המוזיקלי שלי...

הופעה ייחודית שבה השתתפתי, הייתה העלאת האופרה "ברונדיבר"¹¹ או בעברית "מר נגן". המחזה נכתב והועלה לראשונה בתקופת השואה, במחנה הריכוז טרוזין. חברי הקיבוץ שורדי המחנות, ובראשם רשיק, החליטו להעלות את ההצגה, לזכרם של אלה שלא שרדו וכדי לקרב אותנו למה שקרה במחנות. אכן לימוד חווייתי בהרבה מובנים.

קונצרט חליליות כיתה ב'

¹¹ ברונדיבר - אופרה שנכתבה בשנת 1938, והועלתה בזמן השואה בגטו טרוז'ינסטט על ידי מקהלת ילדים יהודים. בין האסירים שנשלחו לאכלס את הגטו, היו גם אמנים, מלחינים ומוזיקאים שהמשיכו ליצור פעילות תרבותית ענפה. בצד קשיי הקיום ואי הוודאות שאפיינו את חיי הגטו. הנאצים השתמשו בגטו זה, ובפעילות התרבותית שהייתה בו, כדי להסוות את השמדת יהודי אירופה, והוא הוצג על ידם כגטו לדוגמה. האופרה "ברונדיבר" הייתה אחת היצירות החשובות שהועלו בגטו בתקופה זו, והיא נועדה לסמל עבור יושבי הגטו את התקווה לשרוד ולהיצל. האופרה הועלתה בגטו 55 פעמים. חלק מהילדים השחקנים התחלפו, לעתים, לאחר טרנספורטים שבוצעו מדי פעם, ובהם הועברו חלק מיושבי הגטו אל מחנות השמדה. לכן הילדים שהשתתפו בהצגה למדו מספר תפקידים, למקרה שייאלצו להחליף ילדים שהועברו מהגטו. מספר שחקנים הופיעו בכל ההצגות, ובהם הונזה טרייכלינגר, שגילם את ברונדיבר, וגם הוא נספה בהמשך באשוויץ.

שנות הלימודים בתיכון עברו עלי, גם הן, בנאות, עם אותם ילדי קבוצת "נשר". אלא שבשנים אלו חילקו אותנו לשתי קבוצות: "אילנות" ו"נטעים". איך בדיוק נעשתה החלוקה? יכולת? גיל? צירוף של השניים? מי בדיוק החליט? מה היו הקריטריונים? עד היום לא ברור לי. ב"אילנות" למדו חומר ברמה מתקדמת יותר, ורב התלמידים שהיו בקבוצה זו הגיעו, בסופו של דבר, ללימודים אקדמיים. אני בטוחה שלו ניתנה ההזדמנות ל"נטעים" היו רבים מהם ממשיכים גם הם בלימודים. יחד עם זאת, בשנות החמישים, היו הלימודים בקיבוצים בעדיפות משנית. ההתייחסות העיקרית הייתה לעבודה. לא היה נהוג, אז, לגשת לבחינות הבגרות. בנאות היו חברים שחשבו אחרת, מ"חוץ לקופסה". לכן, אחרי מספר דיונים באסיפת הקיבוץ, הוחלט לאפשר לחלק מילדי "אילנות" לגשת לבחינות הבגרות בחיפה. חלק אחר, ואני ביניהם, נשלחנו לבית ברל כדי ללמוד שם את שנת הלימודים האחרונה, י"ב, בכיתה ה"מקובצת". שמה מעיד על הרכבה. קיבצו תלמידים מקיבוצים שונים ברחבי הארץ, והרכיבו מאתנו כיתה. שימו לב כמה פעמים מופיע השרש ק.ב.צ. במשפט. זוהי תמצית ילדותי: הכול בקבוצה, ולמען הכלל.

בסוף אותה השנה, "הרשו", למי שרצה, להישאר עוד קצת בבית ברל, וללמוד, בכוחות עצמנו, לבחינת בגרות חיצונית. הזמן היה קצר ביותר, ולמדנו המון שעות. אני נהגתי לשכב לישון בעשר בערב, ובשעה שתיים לפנות בוקר, גבי למדן ז"ל, היה מעיר אותי. הוא למד עד שעה זו, ולפני שהלך לישון, לקח ביד אחת דלי מים קרים ובשנייה כוס קפה. כדי שאתעורר, הוא טבל לי את היד במים הקרים, והגיש לי את כוס הקפה... זאת הייתה הדרך שלנו להעיר זה את זה.

עם האחים שלי
שאול וענת

שאול

כדי שלא אירדס, למדתי, בשעות אלו, מתמטיקה או דקדוק. זה העיר אותי לגמרי. כך עשיתי בגרות. הציונים שלי היו "על הפנים", אבל עברתי. אימא, שהייתה תמיד ביקורתית מאד לגבי, נמלאה גאווה שהבת שלה הצליחה לקבל תעודת בגרות. כנראה שהעובדה שהיא לא יכלה לסיים תיכון תרמה לחשיבות העניין בעיניה. שאול אחי, שלא היה תלמיד מצטיין, ובילה לא מעט שעות מחוץ לכיתה בסנוור מורים בעזרת חתיכת מראה, למד, לאחר הצבא, הנדסאות בניין. כשקיבל את תעודת הגמר, הביא אותה לאימא ואמר לה: "זה בשבילך". ענתי למדה, גם היא, באוניברסיטה בירושלים, ונדמה לי שבכך גרמה נחת להורים.

בגיל מבוגר, הרגשתי צורך להמשיך בלימודים. שנים של הוראה בכיתות יסוד, יחד עם טיפול יומיומי בשלשת הבנים, שחקו אותי לגמרי. התחושה שלי הייתה, שאני חייבת לעצמי מילוי מצברים.

"משכתי" את הלימודים לאורך שנים, כיוון שבאותו זמן עבדתי בשתי משרות, וגידלתי לבד את ישי, חובב ועדו. הרשיתי לעצמי ללמוד רק מספר מצומצם של שעות בכל שבוע - העיקר שאלמד, קרוב לבית, ובמימון של משרד החינוך. בכל פעם שיצאתי ללימודים התפללתי, שכאחוזר הביתה, הכול יהיה בסדר. שאמצא את הבנים שלמים ובריאים. זה לא היה מובן מאליו. ישי, שהרגיש אחראי על הבית, נהג להשתלט על חובב בכוח. עדו התגרה בישי וחובב, וכולכם מכירים את הסיפור, על ישי ששם את עדו על הארון, או איך הרים אותו, אחז ברגליו, וטבל את ראשו בבית השימוש... נדמה לי שזה היה בתגובה על כך שעדו בן הארבע, צלה על מנורה את דגיגי הזהב מהאקווריום של ישי...

עם ישי חובב ועדו

אלו הם רק מספר תיאורים, של מה שהתרחש בבית בהעדרי. למדתי בשלוחה של האוניברסיטה העברית בתל אביב, ברחוב בן סרוק. כאשר נרשמתי שאלו אותי: "מה את רוצה ללמוד?" אמרתי: "מתמטיקה". אמרו לי: "מתמטיקה אין. בוטניקה? אין". "טוב, אז מה ישי?" "ספרות, אמנות, חינוך והיסטוריה". בחרתי בספרות והיסטוריה, והאמת היא שהיה בהחלט מעניין. התחלתי במספר שעות מצומצם מאוד, כדי לא להזניח את המשפחה או את העבודה. פעמיים בשבוע יצאתי ללמוד, בכל פעם למשך שעה וחצי. יחד עם הנסיעה באוטובוס, נעדרתי מהבית משעה שלוש עד בערך שבע. זה היה קשה לכולנו, אבל בכל זאת לא רציתי לוותר על "פיתוח כמה תאים אפורים".

משכתי את הלימודים ומשכתי, אבל את השנה האחרונה הצטרכתי ללמוד בירושלים. השנים עברו, הילדים בגרו ובאוניברסיטה שינו בינתיים את הכללים. כדי לסיים בירושלים, נדרשתי לעבור מבחן פסיכומטרי. צעקתי, מחיתי, טענתי שאין לשנות כללים באמצע הלימודים אך שום דבר לא עזר לי. סירבתי להשקיע כסף בקורס הכנה לפסיכומטרי. קניתי ספר מבחנים, ונגשתי לבחינה, תוך תקווה שאעבור בציון מתקבל.

באותו הזמן, גם ישי וגם חובב עברו אותם מבחנים. קיוויתי, התפללתי, שאקבל ציון סביר, כדי שלא אתבייש בפניהם. עם תוצאות המבחן והבגרות העתיקה שלי, ניגשתי להרשמה בירושלים. להפתעתי, הם שאלו אותי: "מה את רוצה ללמוד? רפואה? משפטים?" התחלתי לצחוק. מסתבר, ששקלול הגיל, הבגרות העצמאית משנות ה-60 והציון במבחן, זיכו אותי בהמון נקודות... סיימתי את לימודי באוניברסיטה בין חובב לישי. במקום לנסוע לטקס, יצאתי לחגוג עם רותי אליצור, חברתי ללימודים.

בהמשך דרכי, בכל זאת הגעתי למתמטיקה. התמזל מזלי, והמעבדה המתמטית הראשונה בארץ הוקמה ב"זומר" - בית הספר ברמת גן, שבו לימדתי. נבחרתי, מבין המורים, להקים את המעבדה ולהפעיל אותה. כמוכן, בעזרת אנשים נוספים, כאשר הרוח החיה מאחורי המעבדות הייתה **איריס רוזנטל**. כעבור זמן קצר נשלחתי להשתלמות במתמטיקה, "מחר 98", והפכתי למדריכת מורים לחשבון ברמת גן, ומדריכה ארצית במעבדות מתמטיקה שהוקמו ברחבי הארץ. סגרתי מעגל. למרות שלמדתי ספרות והיסטוריה, עסקתי בשמחה בהוראת מתמטיקה.

בית ספר זומר ר"ג

לעבודה ולמלאכה

העבודה הייתה ערך עליון בקיבוץ. כולנו נשפטנו, קודם כל, על פי טיב העבודה שלנו.

היינו ילדי עמל. מגיל צעיר מאוד, כבר מכיתה א' עבדנו: סידרנו את המיטות שלנו, ניקינו את החדרים, ערכנו את השולחנות לפני הארוחות, או פינינו אותם אחריהן (שטיפת הכלים היה תפקידה של המטפלת). טיפלנו בבעלי חיים, ועבדנו בגינה שהייתה ליד המבנה שלנו.

שתילת תות שדה 1956

העבודה האהובה עלי, כבר מגיל זה, הייתה הטיפול בגינה. זאת למרות שכשהיינו בכיתה ג' החליט נחום, המורה שלנו, שנגדל גם תות שדה. להוריו, שהתגוררו במושבה רמת השרון, הייתה חלקה שבה גידלו תותים. הוא הביא מהם שתילים לחלקת האדמה שליד בית הספר שלנו. שנאתי את הטיפול בתותים. היינו צריכים לקום בשעה 06:00 בבוקר, עוד לפני השיעור הראשון, על מנת לעשב (להוציא עשבים שוטים) בין שתילי התותים. התותים, כידוע, גדלים בחורף, ועל האדמה. היה כל כך קר! הידיים ממש קפאו, והבוץ חדר אל מתחת לציפורניים.

יום אחד, עישבנו בין התותים, ובטעות דרכתי על שתיל של תות. נחום (שהיו לו מעלות טובות רבות), היה בנוסף, בעל מזג חם במיוחד - "עצבני גדול". הוא פשוט לקח את המגרפה שהייתה בידו, וחבט בי. מקל המגרפה נשבר על הרגל שלי. האם כאב לי? בהחלט כן. אבל קשה יותר היה העלבון.

נחום, שככל הנראה הצטער על המעשה, לקח כפיצוי את אילן אבני ז"ל ואותי לנסיעה הבאה שלו לרמת השרון כדי להביא שתילים נוספים...

מלבד תותי השדה, היו לנו גם בעלי חיים: תרנגולות, ברווזים ואווזים, ארנבות, וחזירים. בכולם היה צריך לטפל, להאכיל ולנקות, 365 ימים בשנה.

כשהייתי כבת עשר, התחלנו לעבוד בענפי המשק השונים, וב"גיוסים". בהתחלה, עבדתי במטע הקיבוץ, שבו נטעו, בזמני: תפוחי עץ, אגסים ושוזיפים. למדתי להרכיב, לגזום, לדלל, ובעיקר - לקטוף את הפרי. קטפנו לתוך תרמילים, אשר נישאו על הבטן. בעת הקטיפה נדרשנו לרוקן, בזהירות רבה, את הפרי מהתרמיל לעגלה, כדי שהתפוחים לא יקבלו מכות, לא ישרטו או יפגעו. תפוחים פגומים אי אפשר היה למכור כ"סוג א'", וההבדל במחיר היה גדול. לכל אחד מאתנו היה פנקס, שבו רשום מספר הקוטף שלו. ובכל פעם שרוקנו את שק התפוחים למיכל, שמנו בו פתק עם המספר שלנו וכך ניתן היה לבדוק את הספק ואיכות העבודה שלנו.

בשלב מאוחר יותר, החלפתי עבודה, ועברתי לגינת הנוי, שם עסקתי בטיפוח הפרחים והשיחים שבקיבוץ. אהבתי להרגיש את האדמה, ליהנות מהפרחים, ובעיקר מהאפשרות להיות קצת לבד, בלי קבוצה. טיפת פרטיות ב"ממלכת האח הגדול".

מעבר לעבודה ב"ענף הקבוע", שבו עבדנו אחר הצהרים ובחופשות מלימודים, היו ה"גיוסים". כל חבר, וכל ילד, היה צריך לעזור ולתרום שעות עבודה כדי לעזור. מתי? בשבתות ובחופשות. כדי להמתיק את הגלולה, לעיתים, בימי הקיץ, בתום העבודה, "צ'ופרנו" בקרטיבים.

קטפתי כותנה לתרמילים, אספתי בוטנים לפחים, ותפוחי אדמה לשקים. והזוכה בתואר "הגיוס השנוא"? איסוף תפוחי האדמה...

בחופשת חנוכה, נהגנו להתפלל לגשמים, ולא בגלל מחסור במים, אלא בגלל משחק הפינג פונג (או בעברית: טניס שולחן). דווקא בתקופה הזו של השנה, תפוחי האדמה "החליטו", שהגיעה העת לאסוף אותם. בימים גשומים לא נקראנו לאסוף תפוחי אדמה... בימים שכאלה, הוצמדו שולחנות הלימוד והכיסאות לקירות של כיתת הלימוד, ובמרכז הכיתה הועמד שלחן הפינג פונג. שעות רבות ביליתי במשחק, והצטיינתי בו. באחת השנים, זכיתי באליפות הגליל לנוער. זכיתי בגביע, ששנים רבות לאחר מכן שימח את עדו.

לעומת זאת, מזג אוויר נאה, פירושו היה "גיוס", וויתור על החופשה. סודרנו לאורך שורה ארוכה, כאשר לכל אחד מאתנו חלקה של כ-10 מטר. טרקטורים נסעו לאורך השורות, חרשו והוציאו את תפוחי-האדמה מתוך האדמה. התפקיד שלנו היה לנער את הבוץ מתפוחי האדמה, ולאסוף אותם לשקים - עבודה לא קלה בכלל. להתכופף, לחפור, ולהתלכלך בבוץ, ואז לסחוב את השק הכבד. ממש לא תענוג. לעתים הטרקטורים נתקעו. הבוץ שהצטבר גרם לחסימות. ממש חיכינו לרגעים אלו... השמחה הייתה גדולה - טרקטור מקולקל, פירושו היה: מנוחה...

במשך השנים, עבדתי במקומות רבים בקיבוץ. בעיקר בחקלאות, אבל גם בענפי השירותים. לעתים, סודרתי לעזור למטפלות ב"הקמה" בבתי הילדים. קיפלתי כביסה, הכנתי כריכים, ניקיתי שולחנות ושטפתי רצפות, וכמובן - הלבשתי פעוטים ושחקתי איתם. במקרים אחדים נשלחתי לעבוד במטבח.

גיוס להוצאת תפ"א

מעבודה זו ניסיתי להתחמק בכל דרך אפשרית. אימא, וגם סבתא שלי עבדו במטבח. להיות תחת עינן הבוחנת, והערותיהן הבלתי פוסקות על כך שאסור לי לדבר, ושעלי להוות דוגמה לאחרים, היה עבורי לא נעים, ומיותר לחלוטין.

סבתא גרונייה במטבח

פרק 6 : החיים היפים בקיבוץ

על אף התנאים הצנועים שבהם חיינו, מבוגרים וילדים, היו בחיי הקיבוץ היבטים נפלאים.

אוכל, בגדים, סרטים, ספרים - הכול סופק על ידי הקיבוץ, פחות או יותר במידה שווה. לי, לנו, ואפילו למבוגרים, לא היה צורך בכסף בחיי היום יום. החנות היחידה שהייתה בנמצא (בקיבוץ), נקראה "אספקה קטנה". בתחילה חילקו בה מוצרי יסוד כמו: משחת שיניים, מסרקים, משחת נעליים. הכול ב"חינם" שווה בשווה. לאחר זמן, הפכה החנות ל"חנות של זיגי", נוספו בה מוצרים למכירה, וכל חבר קיבל פנקס תלושים, ויכול היה לקנות יותר ממוצר אחד, על חשבון מוצר אחר. לדוגמה: מי שעישן, קנה כמובן סיגריות. זה שלא עישן, יכול היה להשתמש בכסף לשוקולד או סכיני גילוח.

ספרים היו לנו בשפע. הספרייה הייתה בצריף עץ, ליד הירדן. ספרים מילאו את כל חלל הצריף, ויכולתי ל"החליף" ולקרוא כאוות נפשי. קראתי המון (מעין - הייתי "תולעת ספרים", בערך כמוך), אבל היו הדרכה ופיקוח - מה כדאי ומומלץ לקרוא בכל גיל. לא כולם היו צריכים לקרוא את אותם הספרים, ולא כולם אהבו לקרוא. אני אהבתי לשקוע בעולם הספרים, והערכת את העובדה שיכולתי לבחור. אהבתי את הספרים של קארל מאי: "וינטו", "וינטו ויד הנפץ", "יד הנפץ", את סדרת "חסמבה" (מאת יגאל מוסינזון), "האסופית" (לוסי מוד מונטגומרי), "אבא ארך רגליים" (גיין ובסטר), וגם ספר על חנה סנש. ערבוביה של "ספרי בנים ובנות".

פעם בשבוע, הביאו סרט לקיבוץ. לא, לא היינו צריכים לשלם עבור כרטיס. אבל רבים מהסרטים היו למבוגרים בלבד. אחד האתגרים שלנו, היה, להתגנב לסרטי המבוגרים ולצפות למרות האיסור. נחום, המורה שלנו, לא יכול היה לשבת בנחת וליהנות משום סרט. תפקידו היה לתפוס ולסלק אותנו.

הנאה מיוחדת, לגבי, היו הסוסים. מגיל שלוש, אבא פרנטא, הרכיב אותי על סוס. כדי שלא אפחד, זרקו אלי כדור, שאותו הייתי צריכה לתפוס ולזרוק בחזרה. כך, תשומת הלב התמקדה בכדור ולא בישיבה על הסוס. כעבור זמן קצר, התחלתי ללמוד לרכב עם "איש הסוסים" של נאות. כולנו קראנו לו **סבא לנר**, כיוון שהיה אבא של **דן לנר**, אבל בעצם, שמו האמיתי היה **רודולף לנר**, ואהבת חייו היו הסוסים.

הוא לימד את כל ילדי נאות לרכב ולטפל בסוסים. לא קראו לזה "חוג", וההורים לא שילמו כסף, כי כך התנהל הקיבוץ. אבל מי שרצה, יכול היה לרכב על סוסים. אני רציתי, וזכיתי. משך כל שנות הילדות, טיפלתי ורכבתי על סוסים. בתחילה על "בובה" הלבנה. סבא לנר היה עומד במרכז עיגול המצויר על האדמה, בידו חבל הקשור לסוסה "בובה", ונותן הוראות בעברית עילגת, המתובלת בגרמנית, לסוס וגם לרוכב.

כששלטתי טוב יותר ברכיבה, דהרתי לבד במסלול שהוביל אל בריכות הדגים. כשהשתפרתי ממש, זכיתי לרכב על "ברק", שהיה בזמנו הסוס המהיר בארץ. בכיס מכנסי הרכיבה הרחבים, תמיד היה לי "משהו טוב" בשביל הסוס: גזר, חתיכת סוכר או סתם פרוסת לחם יבשה. הסוס רחרח, וידע שיש למה לצפות. לעתים, באמצע הרכיבה, החליט "ברק" שמספיק לו, והוא רוצה חזרה לאורווה.

סבא לנר

הדרך שלו, כדי להשיג מטרה זו, הייתה לנסות להפיל אותי, או כל רוכב אחר על ידי נייעור, ולדהור חזרה. כמה גאה הייתי, כש"ברק" לא הצליח להפיל אותי! בסוף הרכיבה, הגשתי לברק את ה"ממתק", בכף יד פתוחה ומתוחה, כדי שלא ינשוך את ידי בטעות, מעודף התלהבות. ליטוף נוסף, טפיחה על הצוואר, וזמן הרכיבה, נגמר.

הסופרת הרצלייה רז, שהייתה בזמנו חברת קיבוץ נאות מרדכי, כתבה ספר ושמו "חומי" (נדמה לי שכולכם קראתם אותו). גיבורת הספר, היא הילדה תמי, שכל כך אהבה סוסים. בעצם, הרבה מבני כיתתי, "נשר", מוזכרים בספר. הסיפור אמנם דמיוני, אבל הסוסים, הקיבוץ והילדים המוזכרים בו, כמו גם אהבתי לסוסים ולרכיבה, כולם אמיתיים.

כרם 7: חג ומועד

קציר העומר 1948

שאול ופרנטא בקציר העומר

חג העומר 1954

בקיבוץ חגגנו את חגי ישראל ובצדם, היו ה"חגים" המיוחדים לקיבוץ: "חג המשק" (יום ההולדת של הקיבוץ), "יום הילד".

החגים בקיבוץ נחוגו תוך זיקה ברורה למסורת ישראל, אך הם כללו תכנים ייחודיים, מיוחדים לתנועה הקיבוצית, שבהם הושם דגש על הטבע, עבודת האדמה ופרי הארץ. החגים בקיבוצים נחשבו לאטרקציה, ומשכו אליהם קרובי משפחה ואורחים מן העיר. עם זאת ה"חגים" המיוחדים, נועדו רק לחברי ובני המשק.

החג האהוב עלי ביותר היה פסח.

חג הפסח נחוג, בנאות, במקומות שונים ומשונים. למשל: מחסן תבואה, רפת, אולם ספורט, מחסן האספסת ולבסוף, במשכן הסופי - חדר האוכל החדש. המקום נבחר על פי גודלו הפיסי: תמיד חיפשו מקום, שיוכל להכיל את אוכלוסיית הקיבוץ, בתוספת אורחיה.

הזיכרון הראשון שלי מפסח, הוא מחסן גדול, שהיה צר מלהכיל את כולנו, ולכן הוסיפו לו חדר עם גג מפח. בתוך המחסן, הועמדו המון רגלי חמור, ועליהן פלטות עץ, ששמשו כשולחנות ארוכים. לידם הוצבו רגלי חמור נמוכות יותר, שעליהן קורות עץ. אלה שמשו כספסלים. ספסלים דוקרים, מעץ בלתי מעובד, כמובן ללא משענת. לא בדיוק "הלילה הזה כולנו מסובין". פסח זה זכור לי במיוחד, בשל מזג האוויר הסוער. הרוחות העיפו את גג הפח, וה"סדר" הפך ל"אי סדר מושלם"... רק בנס לא היו נפגעים.

המקהלה

לצורך הפסח, הוקם תנור מיוחד, שעליו בישלו את האוכל: מרק עוף עם קניידלך ועוף. לא מנת העוף הקטנה שקבלנו פעם בשבוע... בפסח יכולתי לאכול עוף עד שהבטן, ובייחוד העיניים, שבעו.

חודשיים לפי פסח, היו מתחילות ההכנות. בנאות הייתה מקהלה, שבה השתתפו גם אבא פרנטא, ששר בקול בס, ואמא רוזיה בסופרן. משך חודשים הם למדו את השירים. בדרך כלל, עוזר לביא ניצח על המקהלה. השירים, שאת רובם הלחין יהודה שרת (אחיו, משה שרת, היה ראש ממשלת ישראל, והתגורר באותו בית בירושלים, בשכונת רחביה, שבו גר בזמנו סבא דוד). יהודה שרת היה מגיע לנאות פעם בשבוע, נוטל את שרביט המנצחים, ודואג שהכול יהיה מדויק להפליא.

אנחנו, הילדים, הקשבנו מבחוץ ולא פעם התפלאתי על ההערות העצבניות שלו ועל הגערות בחברי המקהלה. תהיתי: מדוע הם מסכימים לכך? אבל נדמה לי, שכל חברי המקהלה, העריצו את יהודה שרת, וסרו למרותו.

כמובן שהייתה גם מקהלת ילדים. מישהו הרי צריך היה לשיר את "מה נשתנה". ענתי, וגם אני, שרנו במקהלה במשך שנים רבות. שאול ויתר על התענוג. השיא, מבחינת מקהלת הילדים, היה הקטע "בתופים ובמחולות", שבו שולבו: דקלום, נגינת חליל וכלי הקשה.

כאמור, כמעט כל ההגדה הולחנה על ידי יהודה שרת. הקטעים שלא הולחנו, הוקראו על ידי חברים וילדים נבחרים. חזרות רבות נערכו, כמעט מידי ערב, כדי שהקריאה תהיה מדויקת, וללא שגיאות. הכול היה צריך להיות ללא דופי, ואוי לו למי שטעה. הבושה, בעקבות השיפוט המחמיר של רבים מהחברים, הייתה

דף מהגדת פסח של נאות

עצומה. כתוצאה מכל אלו, וותיקי נאות וגם אני, יודעים עד היום את ההגדה ממש בעל פה.

האולם עצמו קושט בציורי אביב ענקיים, שאותם ציירו וקישטו אריה וולמן וחברים נוספים. סלסילות גדולות של פרחים נתלו מהתקרה, ונייר לבן נפרש על לוחות העץ ששימשו כשולחנות. לנאות מרדכי, כמו לקיבוצים רבים אחרים, הייתה הגדה ייחודית. כבר בקיבוץ געתון, דאגו החברים להגדות. ההגדות הראשונות של קיבוץ געתון היו יפהפיות, ואוירו בעיקר על ידי שמעון אלכסנדר (אכסי) ז"ל, שנפל ב"ליל הגשרים", ולילו למד. מידי פעם, הוחלף נוסח ועיצוב ההגדות. אבא/סבא שלכם דוד דרור, השתתף בעריכת אחת מההגדות. גם הגדה זו הוחלפה לאחר זמן - "ישן מפני חדש תוציא".

את ההגדה הקיבוצית הראשונה יצר, בשנות השלושים, יהודה שרת, איש-רוח, מוסיקאי מחונן, ומנהיג תרבות הייתה זו הגדה המבוססת, אמנם, על מסגרת ליל הסדר המסורתית, אך במקביל גם יצירה מקורית, ציונית, ארץ-ישראלית, עשירה יותר, עדכנית יותר. המחברת בין ערכי היסוד וסמלי היסוד של ההגדה המסורתית, עם המטרות, הערכים והמציאות של הציונות, של ארץ-ישראל המתחדשת, של ההתיישבות, של הקיבוץ. סדר פסח הקיבוצי, שיצר יהודה שרת, היה יצירה קהילתית, המבטאת את הקהילה ואת ערכיה ומבוצעת בידי חברי הקהילה. יהודה שרת יצר הגדה, שאחד מיסודותיה המרכזיים הוא המרכיב המוסיקלי. סדר הפסח הקיבוצי הראשון, המבוסס על ההגדה של שרת, נערך בשנת 1937. על בסיס "הסדר של יגור", שהפך למיתוס, נוצר "הסדר" המקובל בתנועה הקיבוצית, אשר קיבל פנים שונות בקיבוצים שונים והשתנה במשך השנים. בשנות השלושים והארבעים, הפכה הגדת הפסח לאחד מסמלי הזהות הקיבוצית וכל קיבוץ גייס את מיטב הכוחות היוצרים להפקתה. (מקור - האינטרנט)

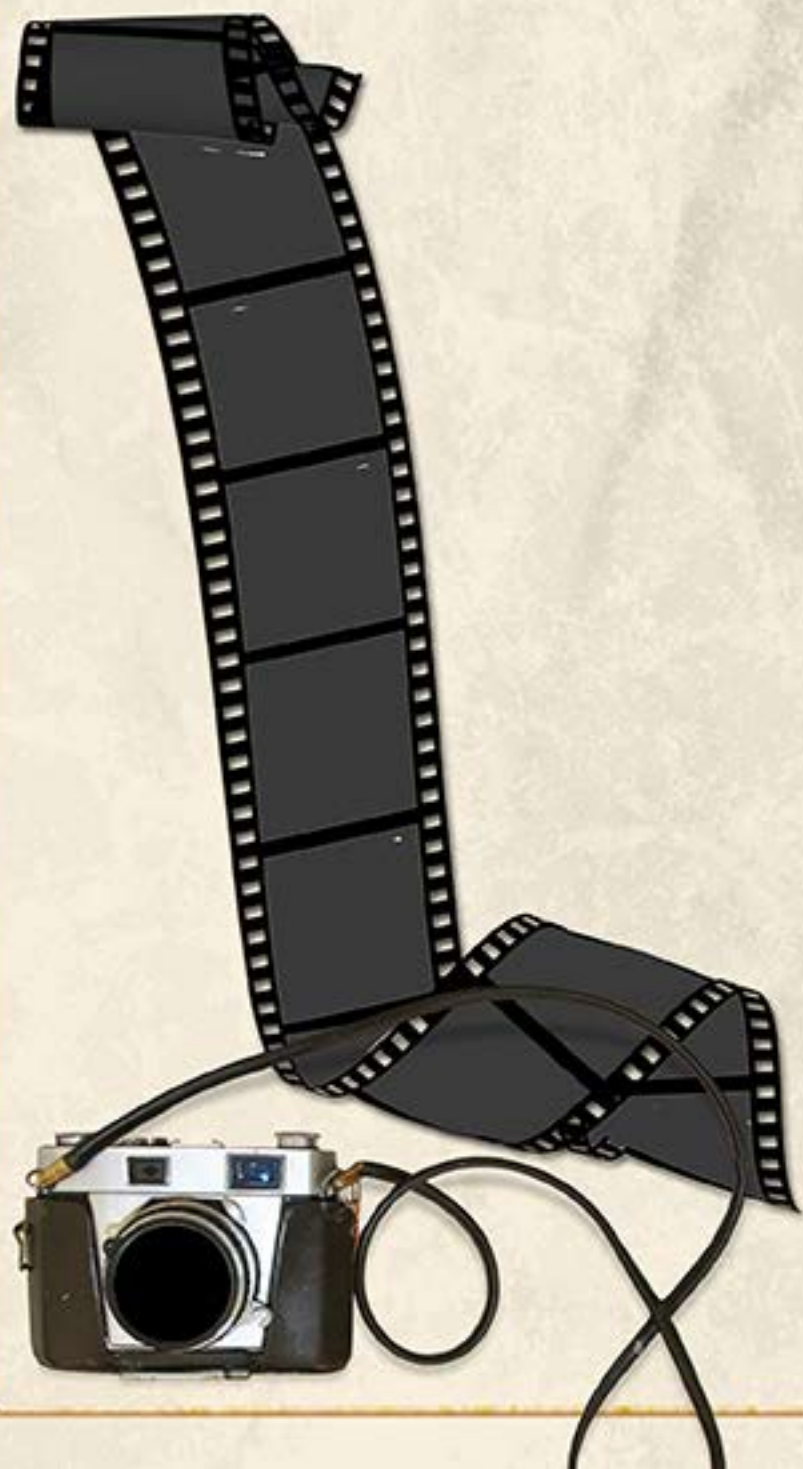
יום הילד בנאות

בשנות הארבעים והחמישים של המאה שעברה (שנות ילדותי), היה המצב הכלכלי בארץ קשה. צעצועים כמעט שלא היו לנו, ועל מתקנים כגון: קרוסלה, מגלשות ודומיהם איש אפילו לא חלם. כך ש"יום הילד" היווה הזדמנות נהדרת לגייס את חברי הקיבוץ, כדי להכין, עבורנו הילדים, צעצועים ומתקנים. אלה הוצבו ליד חדר האוכל הישן, או מה שנקרא מאוחר יותר: "גן חנה" על שם הגננת חנה גלמי ז"ל.

בהמשך, הפך היום הזה לאירוע מקסים, אירוע לו חיכינו כל שנה בכיליון עיניים. ממש ספרנו את הימים עד לשבת שבה חל "יום הילד". "גן חנה" קושט, המתקנים נצבעו ושופרו, ותחנות פעילות רבות הוקמו. בתחנה אחת זרקנו כדורים לסל, באחרת קלענו חיצים למטרה, ובתחנה נוספת הפכנו ל"ענקים" כשהלכנו על קביים.

כל אחד מאתנו קיבל דף תלושים, ובכל תחנה קרעו לנו את התלוש המתאים. מעולם לא הספקתי לסיים את כל דף התלושים. היו המון תחנות, והזמן פשוט לא הספיק כדי ליהנות מכולן... למודי ניסיון הצטיידנו, מראש, בשקית פלסטיק גדולה. ידענו שנוכה בהמון פרסים. נכון, זה שהצליח יותר, יכול היה לבחור את הפרס "השווה" ביותר, אבל, גם כך, כל אחד ואחת מאתנו זכה באוצר פרסים.

¹² "יום הילד" - "הג" ייחודי למגזר הקיבוצי, נהגה ונחגג לראשונה בקיבוץ עין השופט, בשנת 1941. יום זה הוקדש לילדי הקיבוץ. בהיעדר צעצועים ומתקני ילדים מן הסוג המוכר לנו כיום, שימשו בגדים ישנים וגרסאות כחמרי גלם ליצירת בובות, צעצועים ומשחקים, שאותם יצרו, במו ידיהם, חברי הקיבוץ עבור הילדים.

ביום הזה חילקו לנו קרטיבים, תירס חם ומקלות שעליהם צמר גפן מסוכר. קרטיבים, שלא לדבר על ארטיקים או גלידות, לא היו, עבורנו, עניין שבשגרה, לא במקרר בית הילדים, ולא בחדר ההורים. מאוחר יותר, בירושלים, כאשר כבר הייתי אימא לישי וחובב, הייתה לנו מידי פעם קופסת גלידה במקפיא. כשעדו נולד בקרית אונו, מיכל גלידה שכן קבע במקרר, אבל לשכנים, איתם היינו בדידות, היו שניים או שלשה סוגי גלידה - איזה רעיון מהפכני! איזה פינוק! ועדיין, הקרטיב של יום הילד זכור לטוב...

ביום הילד הצטלמנו. אל יקל הדבר בעיניכם. לא לכל אחד הייתה מצלמה בסמארטפון. ילדותי מתועדת בשחור לבן. נדמה לי שהתמונות הראשונות שלי בצבע, הן מיום החתונה. באותן השנים, רק לחברים מעטים בקיבוץ הייתה מצלמה. תמונה הייתה עניין יקר. היה צריך לקנות מצלמה, ו"פילם" (סרט) שבעזרתו ניתן לצלם 36 תמונות. את הפילם הכניסו בזהירות למצלמה, וכשגמרו לצלם 36 תמונות, הוצא הפילם מהמצלמה ונשלח לפיתוח. פיתוח התמונות גם הוא היה עניין יקר. מהצילום התקבלו "נגטיבים" (תשלילים), שמהם הדפיסו את התמונות. פיתוח והדפסת התמונות נעשו ב"חדר חושך", כיוון שכל חשיפה של ה"פילם" לאור הייתה שורפת, כלומר: מוחקת את כל הצילומים.

מצלמות פרטיות היו רק לבודדים, לכן תועדו כל ילדי הקיבוץ ע"י "הצלמים המקצועיים" של נאות. בדרך כלל היה זה וילי לבני, אביה של מיכל, בת כיתתי. כל אחד, בתורו, התייצב לפני המצלמה ב"פוזזה" כזו או אחרת, וכך, זכינו לתמונה שנתית.

בר המצווה

כמו בחגים רבים אחרים, חברי הקיבוץ יצקו תוכן חדש גם באירוע זה. ראשית, לא חגגו לי "בת מצווה", אלא "בר מצווה". כלומר: בכיתה ז', כשהייתי כבת שלוש עשרה. שנית, חגיגת בר המצווה לא הייתה בתאריך יום ההולדת שלי, ובוודאי שלא חגגו לי אישית, אלא חגגו לנו כקבוצה. שלישית - בנאות לא היה בית כנסת, ואיש מאתנו לא "עלה לתורה". רביעית - אירועי בר המצווה שלנו התפרשו על פני שנה שלמה.

בתחילת שנת הלימודים, הוטלו עלינו שלוש עשרה משימות. חלקן היו משימות חובה, ואת חלקן יכולנו לבחור. לאורך "שנת בר המצווה", מילאנו את המשימות. כולנו היינו צריכים להתמודד עם משימה בתנ"ך, שבמהלכה התבקשנו לחקור היבט מסוים בתנ"ך, שאותו לא למדנו בבית הספר. הנושא שבחרתי אני היה: "צמחים בתנ"ך". נעזרתי בתנ"ך, בפירוש "קאסוטו", ובספרי בוטניקה (לדאבונני, Google הוא המצאה מאוחרת בהרבה, ואפילו ישי, חובב ועדו לא נעזרו בו, או בכל מנוע חיפוש אחר בילדותם).

משימה נוספת ממשימות החובה, הייתה ללוות את שומרת הלילה משך לילה שלם. להישאר ערה כל הלילה היה לא קל. בשעה מסוימת העיניים כמעט נעצמו... מוזל שמדי שעה יצאנו לסיור בתי הילדים. הלכנו בחושך, עם פנס, מבית ילדים אחד לשני, ובדקנו, בכל בית ילדים, מחדר לחדר, האם הילדים מכוסים וישנים. נדמה לי שאת חלק מהילדים, אלו ששנתם הייתה קלה, דווקא הערנו, בטעות. תפקיד נוסף היה לעזור לבשל אוכל לשומרי הלילה. אבל המשימה העיקרית, מבחינתי, הייתה להצליח להישאר ערה כל הלילה.

"יום רובינזון", על שם הספר "רובינזון קרוזו"¹³, הייתה אחת ממשימות הבחירה שלי. ביום זה, היה עלי להסתדר בכוחות עצמי. השכס בבוקר, הגעתי למטבח, שם קיבלתי "פרודוקטים" (מצרכים): אוכל לא מבושל, קופסאות שימורים, אטריות וביצים. לקחתי עמי גם: שלושה סירים, מחבת, חבלים ושמיקה, וצעדתי לכוון נהר הירדן. היה עלי להקים אוהל, לבדי, להדליק מדורה, לבשל לעצמי ארוחה, ולהסתדר בעצמי ועם עצמי בלבד למשך כל היום.

פותחן קופסאות לא נתנו לי, בכוונה. הכוונה הייתה לראות איך נצליח להסתדר בכוחות עצמנו, ובלי כל האבזורים. אולר מותר היה לי לקחת (נא לא להתלהב, זה לא היה אולר שוויצרי עם כל האבזורים, אלא אולר פשוט, שהיו בו שני סכינים: אחד קטן ואחד גדול). כדי לפתוח את הקופסאות, השתמשתי באולר ובאבן. דפקתי וחוררתי הרבה חורים, עד שלבסוף קופסת התירס נכנעה... שעון, רדיו או טלפון כמובן שלא היו לי, אבל יכולתי לדעת מה השעה, בערך, לפי השמש.

כעבור כמה שעות, הגיעו ההורים לביקור קצר. להערכתי, למרות ההרגשה שאני לבד במשימה, מישהו עקב אחרי ויודא שאכן אני מסתדרת ושהכול בסדר. קצת פחדתי, אבל בסיומו של יום שמחתי שהצלחתי לעמוד במשימה.

¹³ רובינזון קרוזו - רומן מאת הסופר דניאל דפו, שפורסם לראשונה בשנת 1719. הסיפור הוא יומן דמיוני של ימאי בריטי בשם רובינזון קרוזו, שספינתו נטרפה והוא נקלע לאי בודד, שם שרד עם ידיד שפגש באי במשך שנים, עד להצלתו.

כיוון שבר המצווה שלי, שלנו, חל בשנת הלימודים תשי"ז, שנת מלחמת סיני¹⁴, אחת המשימות הייתה "מצוות בטחון", שפירושה: עמידה בשעת חרום. תפקיד של כל בני כיתתי, כיתת "נשר", היה לחפור תעלות, ולמלא שקים באדמה, כדי ליצור בעזרתם מעין חומת הגנה לתעלות למקרה של הפצצות (לא ברור לי: האם לא היו מספיק מקלטים? או שאולי היו אלו תעלות קישור?). מכל מקום, התעלות נועדו להגנתנו. במקרה הצורך, בעת הפצצה, היה עלינו לקפוץ ולהתחבא בתעלה.

בתקופת מלחמת סיני, אבא פרנטא היה המא"ז (מפקד אזורי). לי הייתה, באותו זמן, יד שבורה ומגובסת. וכיוון שעם יד שבורה לא יכולתי להשתתף בחפירות, הוטל עלי להיות "רץ", כלומר: לעבור בין העמדות השונות ולמסור הודעות. באחד המקרים, המא"ז - אבא, הטיל עלי למסור הודעה לפטר הופמן. פטר הופמן היה הנהג של הקיבוץ, ובאותה עת לא היה בקיבוץ. חזרתי לאבא, ואמרתי לו שפטר לא נמצא. אבא, שבדרך כלל היה איש חם, אוהב ומאד רגוע, הרים עלי את קולו ואמר לי "לעוף לו מהעיניים" עד שאמלא את המשימה. אבא ודאי אמר זאת במלים עדינות יותר, אבל העלבון ואי הצדק נשארו צרובים בי לתקופה ארוכה...

שיאה של "שנת בר המצווה" היה במסיבת בר המצווה, שנערכה בטקס חגיגי ומרשים, שהתקיים ב"דשא הגדול" בנאות.

¹⁴ מלחמת סיני (הידועה גם בשם "מבצע קדש") היא מלחמה שהתנהלה בין מצרים לישראל, בשנת 1956. במהלך המלחמה כבשה ישראל את חצי האי סיני ולאחר סיומה פינתה אותו. המלחמה נהלה בתיאום מדיני וצבאי עם בריטניה וצרפת.

אנחנו, בני המצווה, לבשנו חולצות לבנות רקומות, חגיגיות, ועמדנו נרגשים בקצה אחד של הדשא, כאשר מולנו חברי הקיבוץ, הורים, מחנכים ואורחים רבים שהגיעו מכל הארץ. נישאו מספר נאומים, ולאחר מכן כל אחד מאתנו נקרא אל המחנכים ולנוכח הקהל הוקראו המצוות אותן בצענו.

בטקס קיבלנו במתנה: שעון, ספר תנ"ך, ותעודה (בצורת מגילה) המציינת את משימות בר המצווה שבהן עמדנו. וכך נכתב במגילה שלי:

אתמה,

בהאיצק אמצוות, אי"ע משימות נתבצת לפצצ:

- א. יום צבודה במשק
- ב. איל מריה
- ג. אימור צורה ראשונה
- ד. אימור הרופה
- ה. צבדות כתב על תנ"ך
- ו. צבדות כתב על צנף במשק
- ז. יום רוב'נלון
- ח. יום הוראה
- ט. נסיצה הצירה פשליחות
- י. הכנת ארוחת צהריים
- יא. מתנה להורים
- יב. השתתפות פאסיבת המשק
- יג. צמיחה יטה בשעת חרום

והנה כך צמדת פו"ע
מצוות.

אילו מתנות קיבלנו? ספרים, ספרים ועוד קצת ספרים. מהקיבוץ קיבלנו ספר תנ"ך, שעון (כדי שלא נאחר לעבודה?) ונעלים חצאיות, שכוננו "נעלי גולדה"¹⁵. עד אז היו לנו: נעלי ספורט, סנדלים תוצרת הקיבוץ, ונעלי עבודה גבוהות. עד בר המצווה, כשרצינו להיות חגיגיות יותר בימי שישי, בכל זאת בנות, רחצנו את נעלי הספורט שלנו, מרחנו אותן בגיר לבן מהלוח ושמונו לייבוש בשמש על גג מרפסת בית הילדים.

במקרה שלי, היה משהו נוסף. דודה טולה ז"ל (אחותו של אבא, אימא של אווה מאוסטרליה), שלחה כסף כדי שיקנו לי אופניים. בקיבוץ קמה סערה. העניין הובא לאסיפת הקיבוץ, ובאסיפה הוחלט, שכדי שיישמר השוויון בין ילדי הקיבוץ, הקיבוץ יקנה כמתנת בר מצווה אופניים לכל בכור במשפחה. נכון, הבן או הבת השניים במשפחה כבר לא קבלו אופניים והיו צריכים להתחלק בזוג האופניים הקיים... הפתגם אומר, ש"מאז זרמו הרבה מים בירדן", כלומר: הרבה דברים השתנו. בר המצווה נחוג היום, בקיבוץ, בדרך שונה, דומה יותר לזו הנהוגה בעיר. במקרה הזה גם הפתגם לא מדויק: נכון להיום בירדן זורמים הרבה פחות מים... אבל זה כבר סיפור אחר.

נוף ירדן 2014

¹⁵ "נעלי גולדה" - כינוי שרווח בשנות השבעים לסוג מסוים של נעליים לחיילות, על שם ראש ממשלת ישראל, גולדה מאיר, שהשתמשה בנעלים אורתופדיות ללא עקב גבוה. היו אלו נעלי עבודה, שאותן רוכסים בשני אבזמים. הנעליים התקניות, שהותרו לחיילות בצה"ל באותה תקופה, דמו במראה שלהן לנעלים של גולדה מאיר, לכן כונו "נעלי גולדה".

ברק 8: חדר הורים

בצד החיים הקיבוציים, השיתופיים והמשותפים, התקיימה גם המסגרת המשפחתית שלנו, משפחת פיק, בבית ההורים, או כפי שקראנו לו: "חדר ההורים".

עד גיל חמש, הייתי בת יחידה להורי, ומפונקת לא קטנה על ידי חברי קיבוץ רבים. בשנת 1949 נולד אחי, שאול. שאול היה תינוק בלונדיני, שאהב מאד לאכול, וגזל הרבה מתשומת הלב והזמן של ההורים. עד גיחתו לאוויר העולם, ההורים היו רק שלי, וכל מי מחברי הקיבוץ שלא היו לו ילדים, שמח גם הוא להתייחס אלי. נדמה לי שהתוספת המשפחתית, כלומר שאול, לא ממש שמחה אותי... כעבור זמן, כשהיה בערך כבן שנה, התרגלתי לעובדה, נהייתי לשמור עליו ולשחק אתו. בשנת 1952, נולדה אחותי הקטנה-הגדולה (כך אני קוראת לה כבר המון שנים) ענת. ענתי היא אמנם אחותי הצעירה, אך היא גבוהה ממני בהרבה, ובעיקר היא פשוט גדולה - זכייה של ממש. כל יום אחר הצהריים, נפגשנו שלשתנו עם ההורים ובמקרים רבים הצטרפו גם ציון אטל, שהיה מאומץ אצלנו, וסבתא גרונייה.

אחד מכינוייו של אבא היה: "פרנטא אופנייים", זאת כיוון שנהג להרכיב את ענת, שאול ואותי על זוג אופניים אחד. ענת במנשא מיוחד, שאול על הסבל, ואני על הכידון או להפך. כל זאת תוך נהיגה ביד אחת כשבשנייה היה נושא אוכל.

את ההורים פגשנו מעט, ולזמן קצוב, בין ארבע לשבע בערב, ובימי שבת. בשנים הראשונות, אפילו את ארוחת ליל שישי אכלנו בבית הילדים.

עם ציון האח המאומץ שלנו

כיוון שאת מרב הזמן ביליתי בבית הילדים, בחברת עשרים "אחים ואחיות" - חברי לקבוצת נשר, למעשה, הכרתי טוב יותר את חברי לכיתה מאשר את האחים הביולוגים שלי, שאול וענת.

כאשר שאול וענתי נולדו, גרו ההורים בצריף, בחדר אחד, אך בשלב זה החדר, כולו, עמד לרשותם, בלי שותפים.

נהגנו להתיישב ל"ארוחת ארבע", או בשמה האחר - "ארוחת מנחה", בערך בשעה חמש אחה"צ. המבוגרים שתו ציקוריה (עולט, אשר שימש כתחליף לקפה). לידו, הוגשה פרוסת לחם עם ריבת סלק, או עם ממרח "טי-טיים" (tea time). מאוחר יותר קיבלנו, מדודה טולה שבאוסטרליה, חבילות, שבהן היה גם נס-קפה אמיתי, ולתפריט התווספו מידי פעם בייסקוויטים.

כמעט בכל פעם שהתיישבנו לארוחת מנחה, שאול היה צריך לשירותים... בצריף של ההורים לא היו שירותים. השירותים הציבוריים היו בחוץ, במרחק הליכה של שתי דקות לפחות מהצריף. היו אלו מבני פח, כשברצפה היה לוח עץ עם חור. המבנה הזה הועמד על חור שנחפר באדמה. במקום גליל נייר טואלט, היו פיסות קטנות של עיתון ישן, חתוכות למלבנים ומושחלות על חוט ברזל. כמוכן שזה לא התאים לפעוט. מה בדבר סיר? להורים היה סיר בצריף אבל שאול התעקש לשבת רק על הסיר שבבית הילדים. אבא היה קס, ומסיע אותו, על אופניים, לבית הילדים. אימא הייתה מתעצבנת - הטקס חזר על עצמו כמעט מידי יום.

זמן קצר לאחר שענתי נולדה, עברו ההורים לדירה משלהם בבניין (ולא בצריף), בקצה הדרום מערבי של הקיבוץ. סוף סוף בנין בנוי בטון.

בתחילה גרו בבית זה שתי משפחות ושני רווקים. בקצוות גרו המשפחות, משפחת פיק בקצה אחד, ומשפחת בן דוד בקצה השני. באמצע גרו הרווקים: ולטר שפיץ ודן קליין.

יום הולדת במשפחה

להורים היה חדר אחד, ששימש כחדר שינה וגם כ"סלון", ובו ספה שנפתחה למיטה כפולה. הספה הייתה מיועדת לישיבה בשעות היום, ובלילה היו מוציאים מתחתיה מיטה נוספת, וכך הפכה למיטה זוגית. הוצאת המיטה התחתית הייתה כמעט "מבצע הנדסי": אימא אף פעם לא הצליחה להוציא את המיטה, וגם אבא היה צריך מיומנות וכוח כדי לשלוף אותה. ב-1990 עברה המיטה לרמת גן, לרחוב מעלה הנשר 5, ושימשה את עדו במשך מספר שנים נוספות.

מלבד חדר השינה/סלון, היה להורים מטבחון קטנצ'יק, ממש פצפון, שבעצם היה מסדרון, אבל בושלו בו ארוחות ערב רבות וטעימות. בתחילה, הארוחות בושלו על גבי פתילייה, ומאוחר יותר - בעזרת פלטה חשמלית.

חברי הקיבוץ אכלו בחדר האוכל, אשר נבנה גם הוא, ע"י אבא פרנטא. חדר האוכל היה למעשה מסעדה גדולה, עם תפריט אחד לכוונוולם. כמובן שלא היה צריך לשלם. בחדר האוכל הגישו שלוש ארוחות ביום, אבל לגבינו, לגבי המשפחה הגרעינית, אימא התעקשה. היא רצתה שלפחות פעם ביום נאכל יחד. לכן, מאז שענתי נולדה, אכלנו ארוחת ערב בבית ההורים ולא בחדר האוכל. אבא היה נוסע על האופניים, ומביא את המצרכים שחולקו בארוחת הערב הכללית. לעתים הייתה זו גבינה צהובה, לעתים נקניק, או שמנת.

אימא הכינה מרק, אורז לבן (בדיוק זה שכולכם, כל הנכדים, אוהבים), חביתה או "פלצ'ינקות" (בלינצ'יס), וכמובן - סלט חסה גדול. את החסה אבא קטף מגן הירקות של משק הילדים. יותר טרי מטרי.

אינני בטוחה מתי הותקנו ברזים בקיבוץ, אבל מים חמים היו להורים רק כשהייתי כבר נערה. בערבי חורף קרים אמנם נהנינו ממרק חם, סלט חסה, ביצה או גבינה ולחם שחור וטעים, אבל מישהו היה צריך גם לנקות אחרי ארוחת הערב. המישהו הזה היינו אנחנו, הילדים. זה היה התפקיד שלנו: של ענתי, שאול ובמיוחד שלי, הבכורה. מילא לפנות ולנקות שולחן, אבל בחורף, להדיח כלים במים קרים כקרח? ממש לא אהבתי את זה. העדפתי בהרבה לקרוא ספר, והייתי תולעת ספרים לא קטנה.

אימא אפתה הרבה. היא לא אפתה בתנור, כיוון שלחברי הקיבוץ לא היו תנורי אפייה, אלא פתילייה בלבד. האש בפתיליה הבהבה כמו נר, ולא הפיצה חום אחיד. פעמים רבות העוגה "נפלה", ואימא הייתה מיואשת. אצלה הכול חייב היה להיות מושלם... (יערה - זה מזכיר לך משהו?). אבא נהג לומר לה: "רוזינקו, מה זה משנה? העוגה נהדרת, טעימה מאוד, ובבטן ממילא הכול מתערבב". אלא שבדרך כלל זה לא הועיל, ואימא החלה לאפות הכול מחדש. אימא אפתה עוגות נפלאות.¹⁶ לאפות היא ידעה. אבל יהדות וחוקי הכשרות? בזה לא הייתה ממש בקיאה. אחד מהסיפורים הקשורים לאפייה התרחש לאחר שנים.

דוד, סבא דוד, שהיה אז חבר חדש שלי, הגיע בחג פסח לקיבוץ. אימא אפתה, כרגיל, הרבה עוגות לחג.

¹⁶ למעוניינים - חלק מהמתכונים נמצא גם אצלי.

היא לא ידעה שדוד שמר מסורת במידה מסוימת, ולא אכל חמץ בפסח. דוד שאל האם העוגות כשרות, והוסיף שאיננו אוכל חמץ. אימא הפנתה אותו לעוגת פרג וניסתה לשכנע: "דוד, בעוגה הזו יש באמת רק קצת, מעט, טיפה קמח". אתם חושבים שהוא השתכנע?

בבניין היו להורים, בשעה טובה, מקלחת ובית שימוש פרטיים. תמו ריצות הלילה לשירותים בחוץ, ואפשר היה לוותר, בשמחה, על המקלחת הציבורית. במקלחת היה דוד מים, שחומם בעזרת נפט. שיפור ניכר. יחד עם זאת, אותי הדוד קצת הבהיל. כמו בפרימוס, חששתי שהוא עלול להתפוצץ... כמות המים החמים בדוד הייתה צנועה ביותר, והספיקה למקלחת חמה רק לאדם וחצי. תמיד עדיף היה להיות הראשון במקלחת ההורים.

עם השנים, הוגדלה דירת ההורים. דירות הרווקים סופחו לדירות המשפחה מה שאיפשר חדר שינה נפרד, שלא היה חלק מהסלון. אבא נחר נורא, ונדמה לי שחדר נוסף תרם מעט לשנתה של אימא... שנים לאחר מכן, כשסבא פרנטא ביקר אצלנו בירושלים, הוא נחר, כהרגלו, בקולי קולות. ישי, שהיה אז ילד בגיל הגן, התעורר ושאל אותי: "למה יש לנו עז בבית?" מדוע בדיוק החליט שהצליל ששמע שייך לעז? לא ברור.

חדר ההורים היה בקצה הקיבוץ. זו הייתה הבחירה של אבא, כדי לאפשר שטח גינה גדול במיוחד. בגינה שתל אבא פרחי ורדים, דליות, לילך, נרקיסים, סיגליות, איריסים, עצי שסק, חבוש, לימון ובתקופות מסוימות, גם תות שדה. בנוסף נטע עצי פרי, בעיקר שסק. בצל, מאחורי הבית, היו סיגליות ורקפות.

ישי בירושלים

הנכדים של סבתא גרונייה

את פקעות הרקפות הוציא אבא, בעזרתנו האדיבה, מהרי נפתלי. הפקעות נבחרו לפי צבען. המועדפות היו אלו שצבען נטה לאדום, או סגול עז. אלו נחשבו ליפות ביותר. החוק, האומר שאסור לקטוף פרחי בר, לא נחקק עדיין, ואנחנו ראינו בטבע מקור נפלא לפרחים שיקשטו את חדר ההורים. בקצה הדרומי שבגינה, בנה, אבא, סוכת קבע. הסוכה כוסתה בגפן, שהניבה ענבים (וגם לכלוך) מדי קיץ.

פרחים ופירות הקיפו את מעונם, ובתוך כל ה"ביחד" הקיבוצי, הייתה להורים פינה פרטית משלהם. אבא שמח לקטוף לאימא זר פרחים מהגינה, ועם שמחה בעיניים היה מגיש לה את הזר תוך אמירת: "הנה הבאתי לך בוטנים". אימא נהנתה מהפרחים, והציפורים והעטלפים נהנו מכל סוגי הפירות. בבית זה חיו הורי עד יומה האחרון של אימא.

לבד מההורים, חיו בקיבוץ גם דודה אווה וסבתא גרונייה. אני זוכרת את יום הגעתה של סבתא לארץ: הדרכים לנאות היו משובשות, ואנחנו באנו לחכות לה בקיבוץ כפר בלום. בכפר בלום התקיימה, באותו הזמן, הרקדה של ריקודי עם. אני זוכרת שקשה היה לנתק אותי מהצפייה בריקודים. ריקודי העם עניינו אותי הרבה יותר מאשר בואה של סבתא.

רוב הילדים בקיבוץ, לא זכו להכיר את סבא או סבתא שלהם. אנחנו זכינו לסבתא גרונייה, או אמא ארליך, כפי שכינו אותה רבים, היה חדר בקיבוץ, בצריף של "הזקנים". היא עצמה לא התקבלה כחברה, אלא הייתה, כמו רוב הורי החברים, במעמד של "הורי חבר".

אהבנו מאוד לבוא לבקר אותה ולאכול אצלה גבינות, שאותן הייתה מכינה בעצמה. תמיד היה מוכן אצלה "משהו טוב" בשבילנו, הנכדים.

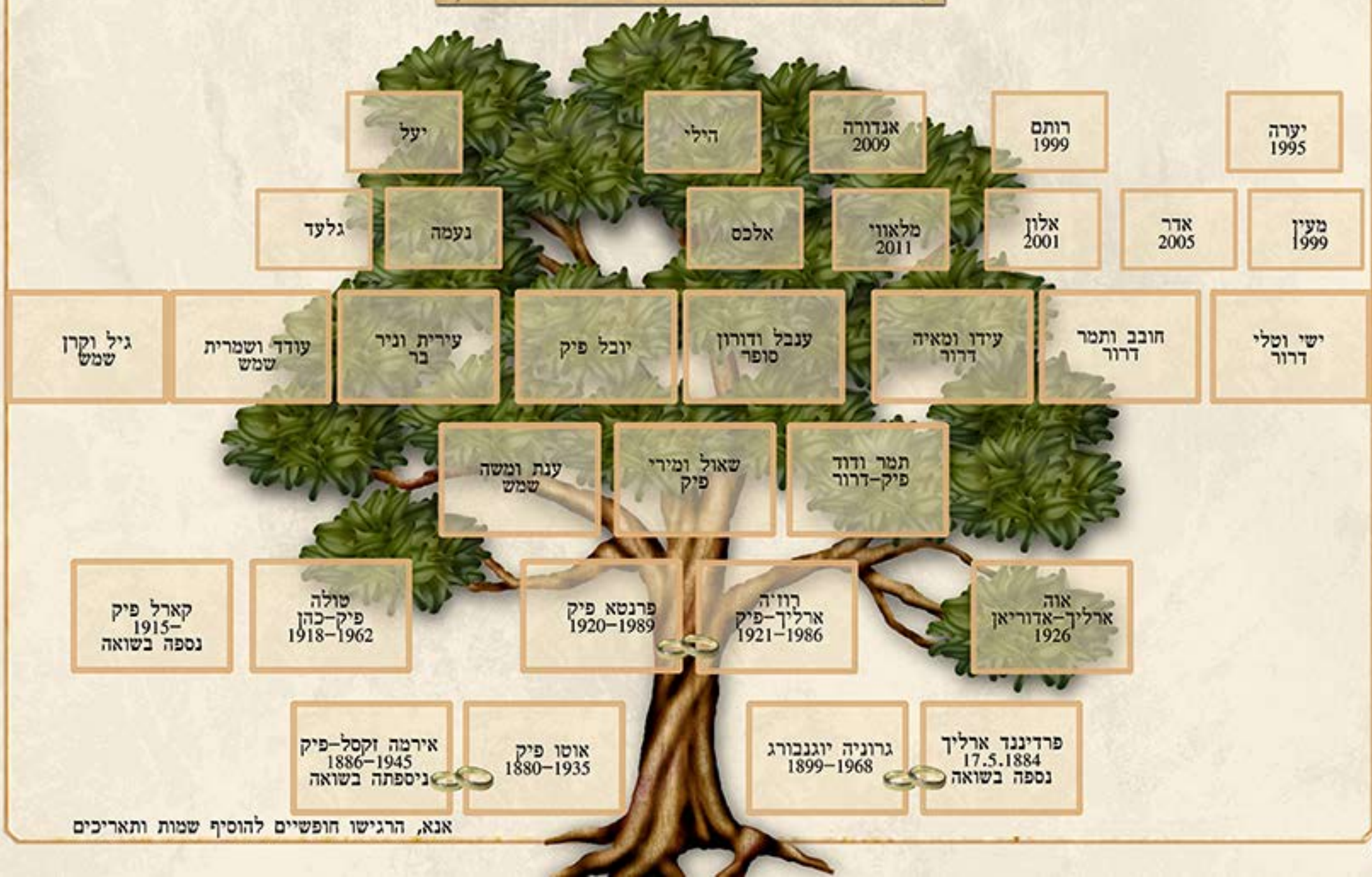
שקיות הממתקים שנתנה לנו, בחנוכה ובט"ו בשבט, זכורות גם הן לטובה. בתקופה שבה, בקיבוץ, לא זכינו לאכול ממתקים כמעט בכלל, סבתא הייתה בהחלט מקור פינוק. אהבנו לשחק עמה ב"רמיי" - משחק קלפים. מאחר והיא לא דיברה עברית, התקשורת שלי אתה הייתה בעזרת הציכית הרעועה שלי. כל שבת, כשבאתי לבקר אותה, היא חזרה על אותן שאלות: עד מתי רקדת? עם מי רקדת? למעשה היא כבר ביררה את כל הפרטים קודם. ל"זקנים" הייתה רשת מידע משלהם.

סבתא גרונייה נפטרה בשנת 1968. בטרם מותה זכתה, לראות את נינה הבכור - ישי. דודה אווה חיה כיום בקיבוץ מעיין צבי.

סבתא גרונייה

עץ משפחת פיק

אנא, הרגישו חופשיים להוסיף שמות ותאריכים

פרק 9: פרנטא ורוד'ה - זוג הורים חלוצים

אבא פרנטא 1920-1989

אבא, פרנטא משה פיק, סבא פרנטא שלכם: ישי, חובב ועדו, ענבל ויובל, עירית, עודד וגיל, נולד בציכוסלובקיה, בכפר קטן שנקרא נובה סטראשצה. אך רוב ילדותו עברה עליו בעיירה "פרדוביצה". פרנטא היה בנם של אוטו ואירמה (לבית זקסל), ואח צעיר לקארל ולטולה.

שובב לא קטן, אכלן גרוע ובעל מזג חם. כך מתואר הילד פרנטא. מזג חם? אחד הסיפורים העוברים, לאורך השנים במשפחה, מתחיל כך: היה היה נער צעיר, פרנטא, ולו חבר בשם פריצק. שניהם למדו לנגן בכינור, יום אחד המתינו שניהם, ביחד, לשיעור כינור. פריצק עיצבן את פרנטא, שהיה "רתחן גדול", ובתגובה הכינור שהחזיק פרנטא בידו, נשבר על ראשו של פריצק... בכך הסתיימה הקריירה המוסיקלית של פרנטא. את פריצק זכיתי להכיר בקיבוץ משך שנים רבות ולא נראה לי שנגרם לו נזק חמור...

בבגרותו, התמונה התהפכה. אבא נחשב לאדם שקול, שקשה מאד להוציאו מהכלים. דודה אווה מספרת, שאם פרנטא נחשב בבגרותו לאדם רגוע, אחיו הגדול, קארל, היה כל כך רגוע, שזה היה ממש מעצבן...

למשפחת פיק היה, בפרדוביצה, בית חרושת למוצרי בקליט¹⁷, בשם "פנקו", בשותפות עם הדוד ברוד (בעלה של אחותה של אירמה).

נדמה, כי המשפחות פיק וברוד היו בעלות חושים חדים וערניים: הן ידעו לנצל את החומר החדש, בקליט, שזה אך התגלה, והקימו מפעל, שבו יצרו: מקטרות, קוביות משחק ועטים נובעים. כמו כן, הקימו מערכת שיווקית מרשימה. מוצרי מפעל "פנקו" שווקו לכל רחבי העולם, ובמיוחד לאירופה ואמריקה. כבר כתלמיד, נהג פרנטא למכור עטים נובעים בבית הספר, ובכך עזר לכלכלת המשפחה.

בגיל ארבע עשרה, התייתם פרנטא מאביו אוטו, לאחר שזה לקה בליבו.

לדבריו, מותו של אביו, נגרם, בעקיפין, מהשלכות המשבר הכלכלי של שנות השלושים בארצות הברית. אנייה, ועליה משלוח גדול מאד של מוצרי בית החרושת "פנקו", הוחזרה מאמצע הדרך. בשל המשבר הכלכלי הגדול בארצות הברית בוטלה העסקה. כתוצאה מכך נגרמו למפעל הפסדים כבדים ועל אוטו הוטל לפטר עובדים מסורים, שעבדו בבית החרושת במשך שנים רבות, חלקם היו במפעל מימיו הראשונים.

הילד פרנטא

¹⁷ בקליט - כינוי לפולמר הסינתטי הראשון, שהומצא ע"י הכימאי האמריקאי (ממוצא בלגי) ליאו בקלנדר. החומר הקשה הזה, שאינו משנה צורתו בטמפרטורות גבוהות מצא כמעט מיד עשרות שימושים תעשייתיים שונים - מבודדים לתעשיית החשמל, כפתורים וידיות, חלקי בוכנות, תקליטים ועוד.

תחושת האחריות והאשמה על פיטורי העובדים, בנוסף למחלת ה"אנגינה פקטוריס" (מחלה של שריר הלב) שממנה סבל, הכריעו את סבא, אוטו פיק. בעקבות מותו, עברו אבא, אמו אירמה ואחותו טולה לעיר הבירה פראג, שם ניהלו חנות לשיווק מוצרי בית החרושת. בית החרושת עצמו נשאר בפרדוביצה. דוד ברוד וקארל, אחיו של פרנטא, המשיכו לנהל ולהפעיל אותו, עד שנשלחו למחנות.

בנעוריו, היה פרנטא לאחד ממקימי תנועת "אל על", הפלג הציכי של תנועת "בלאו-וייס" הגרמנית,¹⁸ ובעקבות זאת, החליט לעלות לפלסטינה. פרנטא, הצעיר מבין שלושת ילדי משפחת פיק, היה הראשון והיחיד, שהצליח להשיג "סרטיפיקט" (אישור עלייה לארץ) באמצעות "ויזת סטודנט". הוא עזב את צ'כיה, בנובמבר 1939, והגיע ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים - אותה האוניברסיטה שבה, שנים רבות לאחר מכן, למדנו וקיבלנו את התואר ראשון גם דוד, ישי, חובב, ענתי ואני.

בית החרושת בפרדוביצה (לא נתנו לנו להיכנס פנימה)

¹⁸ "בלאו-וייס" (Blau Weiss – בגרמנית: "כחול-לבן") הייתה תנועת נוער יהודית בגרמניה. התנועה נוסדה ב-1912, וייעדה עצמה לבניהם ובנותיהם של משפחות מתבוללות, שהיו מעוניינים בתנועת נוער כללית, אבל נדחו על ידי תנועות הנוער הלאומיות הגרמניות שסירבו לקבל יהודים לשורותיהן. מאחר שכך, הערכים עליהם חניכה התנועה את חבריה היוו שילוב טיולים בטבע ושיבה לחיי פשטות טרום-תעשייתיים ברוח תנועת הנוער הלאומית הגרמנית, "זאנדרפוגל" (ציפורים נודדות), עם מורשת ותרבות יהודית כללית. רק ב-1922 אימצה התנועה פלטפורמה ציונית, ועודדה את חבריה להכשיר עצמם לעבודה חקלאית או מקצועית כהכנה לעלייה לארץ ישראל. בשנות ה-20 זכתה תנועת הנוער לפופולריות רבה ובשיאה היו בה 3,000 חברים. בסוף שנות ה-20, הוקמו סניפים של התנועה באוסטריה ובצ'כוסלובקיה, אשר נקראו "תכלת לבן".

הסטודנט משה פרנטא פיק

פרנטא אמנם היה רשום באוניברסיטה כסטודנט, אך למעשה, הוא בילה בירושלים רק זמן קצר מאוד. היה לו חלום אחר: הוא רצה לבנות קיבוץ, ביחד עם חברי התנועה שלו. לכן, הצטרף לגרעין שהתארגן להכשרה בכפר גלעדי, והיה מיועד להתיישבות בקיבוץ געתון.¹⁹ (הכשרה? לא, לא אוכל כשר, אלא תקופה שבה לומדים, מוכשרים, לבצע משימה).

ביום העבודה הראשון שלו בכפר גלעדי, נשלח פרנטא לרעות עדר פרות. הוא היה בן שמונה עשרה, והיה לו ניסיון בייצור ובמכירת מוצרי בקליט, אך לא ברעיית פרות. העדר ברח והתפזר, והוא נאלץ להזעיק את חברי כפר גלעדי כדי להחזיר את הפרות לרפת. לדבריו, כעבור זמן לא רב, הצליח לרעות את העדר ולהשתלט על הפרות, ואפילו לנגן להן בחליל. כנראה שמשומוסיקלי נשאר, למרות ששעורי הכינור הופסקו. לפחות הפרות זכו לשמוע אותו מנגן.

בשלב מאוחר יותר נשלח, פרנטא, מכפר גלעדי לעבודת חוץ: סיקול אבנים בקיבוץ עין גב. סיקול אבנים הייתה עבודה פיזית לא קלה, שבמהלכה פינו העובדים את הסלעים משטח אדמה, בכדי שיוכלו להפוך אותו לשדה חקלאי. בשנת 1940, עבר פרנטא מעין גב, ביחד עם הגרעין המאוחד, לקיבוץ "שלו", געתון, כשם הנחר העובר עד היום בנהריה הסמוכה. בעצם, המילה נהר אינה מתאימה. פלג מים שזרם בחורף בלבד הוא תיאור מדויק יותר.

¹⁹ קיבוץ געתון הוקם פעמיים: בפעם הראשונה, בשנת 1940, ליד קיבוץ עברון. בשל מחסור באדמות, ננטשה נקודה זו. חברי הקיבוץ הופנו לנקודת "שוב חדשה", בעמק החולה, שעליה הקימו את קיבוץ נאות מרדכי. קיבוץ געתון של היום הוקם בשנת 1948 ליד נהריה.

בתקופה הראשונה התפרנסו, רוב חברי הקיבוץ, מעבודות חוץ במקומות שונים בארץ: במחנות הצבא הבריטי, בסדום, בנמל חיפה, בקיבוצים: יגור, אשדות יעקב ותל יוסף. כבר בתקופת שהותו בהכשרה בכפר גלעדי התחיל, פרנטא, לעבוד בבניין - תחום אהוב, שבו התמקד בהמשך. באותה תקופה, נבנתה משטרת חלסה (היא קריית שמונה של היום), ואבא היה שותף בבניית המבנה עבור האנגלים ששלטו אז בארץ. את ההכשרה הראשונה והחשובה בענף הבניין, זכה לקבל, בשנת 1943, בקיבוץ אשדות יעקב, וסיפור שהיה - כך היה.

רוזיה ופרנטא נשלחו, שניהם, לשלושה חודשי עבודת חוץ באשדות יעקב. בתום תקופה זו, התבקשה אימא להישאר לתקופה נוספת, זאת בשל עבודתה כחובצת חמאה, שזכתה להערכה רבה. התנאי של אימא להישארותה במקום, היה, שיאפשרו לאבא להצטרף לקבוצת הבניין באשדות יעקב, כדי שילמד את רזי המקצוע. אנשי אשדות יעקב הסכימו, וממש לא הצטערו.

באותה תקופה, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, גויסו רבים מבני הישוב היהודי בארץ לצבא הבריטי, או לנוטרות. אבא עבר מספר קורסים מטעם "ההגנה", עסק בהדרכת השימוש בנשק, והיה למא"ז (מפקד אזורי) בקיבוץ. בשנת 1946 השתתף, ביחד עם אימא וקבוצת חברים נוספת, בעלייה לקרקע של קיבוץ נאות מרדכי.

חלומו של אבא פרנטא, לבנות את ארץ ישראל, התגשם. הוא היה אחראי על הבנייה בנאות. חבוש בכובע טמבל, רכוב על אופניים, שריקה וחיוך, בנה, ביחד עם הצוות כולו, את קיבוץ נאות מרדכי.

תחילת הבנייה של כל בית חדש בנאות, הייתה בהנחת יסודות מוצקים. כאשר יוצקים יסודות בטון, צריך להשקות אותם במים, במשך כמה ימים כדי שלא ייווצרו סדקים. בשבתות, לאחר שיצקו יסודות לבניין, "בילינו" ענתי, שאול ואני, ביחד עם אבא, בהשקיית יסודות הבניינים. נעלנו מגפיים, אחזנו בצינור מים ארוך והרטבנו את הבטון, וגם את עצמנו... למרות זאת, בכל הבניינים בקיבוץ היו, ויש, סדקים... חברי הקיבוץ התלוננו על הסדקים, אבל אבא טען: "אין מה לעשות - האדמה עובדת".

מבנה גן-חדווה, שימו לב לסדקים בקירות

ביום הולדתי ה-60, נסענו, כל המשפחה לנאות. הראינו והסברנו לנכדים על הקיבוץ. סיפרנו על אבא ואימא, והסברנו שפרנטא בנה את כל הבתים בקיבוץ. זמן קצר לאחר מכן, חזר מעין מהגן ואמר לסבא שלום: "הגנת שקרנית". התפלא סבא שלום ושאל: "למה אתה אומר שהגנת שקרנית?" מעין ענה: "היא אמרה שאלוהים ברא את כל העולם, וזה בכלל לא נכון. סבא פרנטא בנה את נאות מרדכי!".

אבא היה מעורב מאד בכל תחומי הפעילות בקיבוץ. במשך השנים, מילא תפקידים מרכזיים: הוא היה מזכיר, גזבר, יושב ראש ועדת החברים, ולא פחות חשוב בעיניו - הוא היה היוזם והמבצע של הקמת מגרשי הטניס הראשונים בגליל, והקים את נבחרת הטניס בנאות. כששאול, אחי ז"ל, סרב ללמוד כראוי, הפתרון של אבא היה ללמד אותו טניס. לימים, שאול הפך זאת למקצוע, והיה למדריך טניס מצוין. בשנותיו האחרונות שימש, שאול, כמאמן טניס במועדון ברמת אביב, אותו מועדון שבו אלון למד טניס. שאול נפטר בשנת 1994.

פרנטא עם הכובע-טמבל הנצחי

באחת הפעמים, כשהגעתי לבקר בקיבוץ, יצאנו, אבא ואני, רכובים על אופנים, לטייל בשדות. אבא עצר, הביט לעבר הקיבוץ ואמר לי: "את רואה? את כל הבניינים האלה - אני בניתי". סיפוק וגאווה היו בקולו, כאילו אמר לי: "הנה הגשמתי את חלומי. זהו חלקי בבניין הארץ".

הערכתי והערצתי את אבא על החוס האנושי שהקרין, ועל האיזון המופלא בין חשיבה לעשייה, בין טוב לב, ראש חושב, וגוף שעסק בספורט. הייתה בו התבונה לראות, ולהתחשב, בצרכי הפרט והכלל כאחד.

המבצעים האחרונים של אבא היו: עזרה בהקמת האנדרטה למשפחות חללי השואה, הקמת קרן חברתית, מכספי הפיצויים של ניצולי השואה, דאגה לפנסיה לחברי הקיבוץ והקמת הבית הסעודי בנאות.

אבא הלך לעולמו, בשנת 1989. עוד על סבא פרנטא אפשר לשמוע בקלטות, שבהן הוא מספר על חייו.

אמא רוזיה 1921-1986

רוזיה (שושנה) פיק (לכית ארליך), נולדה בפראג, צ'כיה, בשנת 1921, בת למשפחה בורגנית אמידה. שם אביה היה פרדיננד, ושם אימה - גרונייה (לכית יוגנבורג). לרוזיה אחות צעירה בשם אווה, המתגוררת כיום בקיבוץ מעיין צבי.

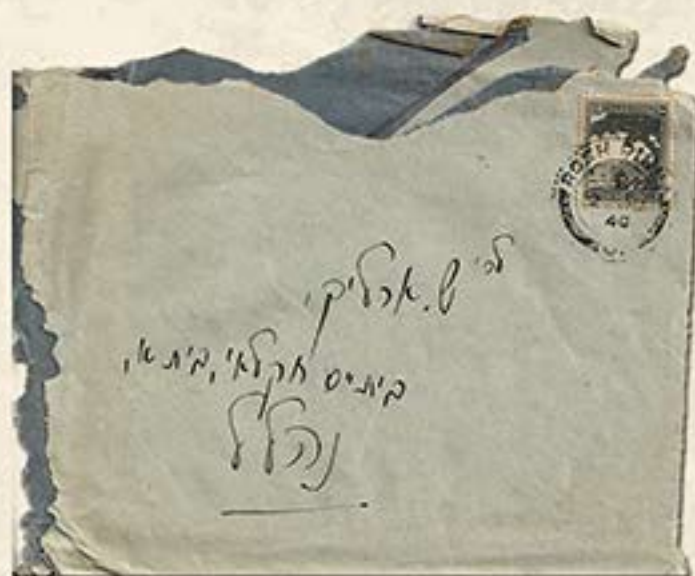
רוזיה ופרנטא הכירו, זו את זה, בפראג, בנעוריהם, והיו חברים מגיל שש עשרה. (מזכיר קצת את טלי וישי). רוזיה הצליחה, גם היא, להשיג "ויזת סטודנט", ובשנת 1939 עלתה ארצה, בעקבות אבא. אימא, להבדיל מאבא, אכן למדה בביה"ס החקלאי לנערות בנהלל.

ביה"ס החקלאי לצעירות בנהלל הוקם על ידי חנה מייזל²⁰ בשנת 1923, אחרי שחוות הנערות בכנרת נסגרה. ביה"ס קלט בנות צעירות, ואת לשם חינוכן לחיי עבודה בכפר, והקניית ידיעות יסודיות בענפי החקלאות ומשק הבית. מטרת בית הספר הייתה גם להעמיד בעלות נקצוע בענפי החקלאות בהתיישובות העובדת.

בגיל שבע עשרה, הגיעה אימא לארץ. היא הגיעה מבית עירוני בורגני, שבו למדה נגינה, ריקוד, ושפות. היא ידעה גרמנית, צרפתית, צ'כית וקצת רוסית ואנגלית אבל עברית! לא בדיוק. רק מספר מלים, ובעיקר שירים מהתנועה.

כאשר הגיעה, אימא, לעבודה ברפת שבנהלל, שמעה תכופות את המילים: "זוזי, זוזי" ומה היא חשבה? "איזו מין ארץ מוזרה זו! לכל הפרות קוראים כאן סוזי?" המפגש הראשון שלה עם הפרות היה כאשר נתנו לה מברשת שיניים ואמרו לה ללכת לצחצח לפרות את השיניים. כן, כבר אז ידעו "לעבוד" על החדשים.

²⁰ חנה מייזל - אגרונומית במקצועה, וממייסדי מושב נהלל.

במשך הזמן למדה רוזיה לטפל בפרות, לעבוד בגינה ולבשל. אבל, לדבריה, היא הצטיינה בעיקר בחביצת חמאה.

בנהלל הייתה רפת גדולה. אם יש רפת - יש פרות. ואם יש פרות - יש חלב, וגם שמנת וחמאה. אימא רוזיה ידעה להקציף שמנת ביד (מערבל חשמלי לא היה אז). היא עבדה בזריזות רבה כל-כך, עד שתוך זמן קצר, אם הוסיפה לשמנת סוכר, השמנת הפכה לקצפת, ואם הוסיפה לחבוץ ולא הוסיפה סוכר לשמנת, התקבלה חמאה. היא הייתה "אלופה" בהכנת חמאה ואפילו גבינה, מה שהתברר כמועיל מאוד לאבא.

בשנת 1941, עם סיום לימודיה בנהלל, הצטרפה רוזיה אל פרנטא בקיבוץ געתון. בגעתון היו, אז, כמה אוהלים, המזכירים יותר מחנה קיץ מאשר יישוב קבע. העולים החדשים (וביניהם גם אימא), חלקם בני טובים שבאו מבתיים אמידים מאד בצ'כיה, מצאו את עצמם גרים באוהלים, ללא מים, חשמל או דבר מותרות כלשהו - חלקים מובנים מאליהם בחייהם הקודמים. מאוחר יותר, וביחד עם אבא, הם היו חלק מ"חיל החלוץ" שהקים את נאות מרדכי.

במשך שנים רבות, שמעתי את אימא טוענת כלפי אבא: "רק בגללך אני בקיבוץ". נדמה לי, שאם זה היה תלוי בה היא הייתה מעדיפה לוותר על הרעיון הקיבוצי. היה לה קשה מאוד להשלים עם חיי הקיבוץ, אבל לא היה לה הכוח לקום ולעשות מעשה. היא ויתרה למען אבא.

כל חייה בקיבוץ עסקה, אימא, בעבודות שאחריות רבה בצדן. מלאכתה הייתה תמיד כרוכה בעבודה פיזית קשה, שהתישה ושחקה אותה.

בתפקידה כאקונומיסט²¹ במטבח, סחבה משאות כבדים, סירים מלאי אוכל, חביות עץ גדולות, פחי שמן ושקי קמח. העבודה במטבח הייתה מפרכת, ואימא עישנה ללא הפסק. ממש "הדליקה סיגריה בסיגריה".

אחת מהעבודות של אימא, בתור אקונומיסט, הייתה תורנות ערב במטבח. בתורנות זו היה עליה לדאוג שיהיה מספיק אוכל לכולם, אבל גם לנקות ולכשל עופות. הבישול לא היה של עוף אחד, למשפחה אחת. היה צריך להאכיל 50, 100 וגם 400 איש ובהתאם - לנקות עשרות עופות. לעתים, תוך ניקוי העופות, מצאה אימא בתוך בטן התרנגולות, חלמונים קטנטנים, שאותם הייתה מבשלת ושומרת לי, איזה פינוק!

מאוחר יותר, עברה אימא לעבוד בבית האריזה בנאות. היא מיינה פירות, בעיקר תפוחים, לפי גודל וסוג. התפוחים נעו במהירות על מסלול, והיה צריך לוודא שכל תפוח יגיע לארגו המתאים לו. גם הארגזים מוינו על פי גודל, טיב וצבע. העבודה דרשה בדיקה קפדנית, כדי ששום תפוח רקוב לא יגיע לארגז התפוחים הטובים, ובכך יגרום לריקבון של ארגז שלם. מחיר התפוחים נקבע גם על פי גודלם, ואם תפוחים קטנים הגיעו לארגז של התפוחים הגדולים, זה עלול היה לפגוע במחיר.

²¹ תפקידי האקונום בקיבוץ - אחריות לאספקת מזון בעל ערכים תזונתיים גבוהים, אחריות לביצוע המדיניות התקציבית, אחריות ניהולית מקצועית של הענף, תכנון ארוחות ואירועים בשיתוף עם צוות המטבח, הזמנת חומרי גלם ודאגה לכמות מלאי שיבטיחו ייצור תקין, קבלת סחורות, בדיקת התאמתן להזמנה, מעקב אחר תנועת מלאי, קיום קשר עם ספקים, בדיקת מקורות קנייה והכנת תכנית עבודה שנתית.

לעתים היה קשה להחליט מה גודל התפוח. אימא הייתה שולפת את התפוח מעורר הספקות, ובודקת אותו בעזרת מכשיר מיוחד, הבנוי כצנור טבעות מתכת או עץ. התפוח הוכנס לטבעת המתאימה ולפי זה נקבע לאיזה ארגז יישלח. גם עבודה זו, הייתה כרוכה במאמץ פיסי: עבודת המיון נעשתה בעמידה על הרגלים משך שעות ארוכות. בנוסף, אימא סחבה קרטונים עם תפוחים, אגסים, או שזיפים. ייתכן מאד שעבודה זו תרמה לשחיקת מפרק הירך שלה, ממנה סבלה מאד.

בשנותיה האחרונות, עבדה אימא במעבדה של בית הקירור. רק בעבודה זו, הוקל לה קצת. סוף סוף יכלה לשבת בחלק מהזמן. בנאות היה בית קירור לתפוחים ואגסים. הפרי הוכנס לחדרים, שבהם היה "אוויר מבוקר", בעזרתו הצליחו לשמור את תפוחים טריים למשך שנה שלמה. בתחילה, רק לנאות היה בית קירור כזה, ולכן הקיבוץ הרוויח יפה מאד ממכירת תפוחים טובים באמצע החורף ובאביב. תפקידה של אימא, היה לערוך בדיקות כימיות, כדי לדעת מה מצב הפרי. לדוגמה: האם יש בו מספיק סוכר? האם הוא קמחי? בכך הייתה שותפה להחלטות איזה פרי לשווק ומתי.

כשישי, הנכד הראשון שלה נולד, עבדה אמא במעבדת בית הקירור. עד היום אני זוכרת את הפנים הקורנות שלה בכל פעם שהגעתי עם ישי לביקור. משחזרתי לעבודה, להוראה, לאחר ארבעה שבועות, לא יכולתי יותר לפנק את אימא בביקורים הקצרים, קיצרה היא, את שעת האוכל שלה כדי "לקפוץ" לבית התינוקות. כדי לתת לישי חיבוק, ולקבל ממנו חיבוק בחזרה.

שלושה דורות

את כולכם: ישי, חובב ועדו, אהבה לפנק. אני זוכרת אותה מקלחת אותך, עדו, לפני השינה, ומורחת אותך בקרמים ובפודרה ריחנית. שניכם אהבתם מאוד את ה"טקס" הזה. כשהגיעה לבקר אצלנו, בירושלים, בקריית אונו, או ברמת גן, היא דאגה, תמיד, שלא להגיע בידיים ריקות. בתקופה זו החברים בקיבוץ עדיין לא קיבלו משכורת, ולכן התקשתה לקנות, לכם הנכדים, מתנות. הפתרון שלה היה להביא ממעשי ידיה: עוגיות מיוחדות אותן אפתה לכבודכם, תפוחים מבית הקירור, ופרחים מהגינה שלהם.

ליום ההולדת שלכם, או לחנוכה, הכינה מתנות. למרות שלטענתה היו לה "שתי ידיים שמאליות", היא הלכה לחוג תפירה וחוג נגרות, כדי להכין מתנות. לכם: ישי וחובב, בנתה, בחוג הנגרות, בית עץ למכוניות עם תמרורים, שעברו לעדו, ואחר כך גם לילדים של ענתי. אחת המתנות שהכינה בחוג התפירה, היו בובות לדמויות של הספר "עליקמא" (מאת יהודה גבאי). חלק מהבובות נמצאות אצלי עד היום, ומחכות, כעת, לאנדורה ומלאווי.

בשנת 1986, אנחנו; נורמן חובב ועדו, הגענו להבוקן ניו ג'רסי. ישי היה בנח"ל, בקיבוץ ח'קוק. בשיחה הטלפונית האחרונה שלי עם אימא, היא סיפרה לי שהיא "ממש לא בסדר", אבל כשדיברה על ישי, שבא לבקר אותה בבית החולים, יכולתי לשמוע את החיוך על פניה. סבתא רוזיה זכתה להכיר ולאהוב את כל נכדיה מלבד יובל. יובל נולד לאחר מותה, אבל אין לי שום ספק שאילו זכתה להכירו, הייתה גאה מאד בנכד פיק.

אימא נפטרה בשנת 1986, בגיל 64, תוך כדי ניתוח להחלפת מפרק הירך.

ילדות יחפה

ספר זה מביא את זיכרונות ילדותי, בקיבוץ נאות מרדכי. ילדות שלכם נראית, אולי, קשה, מפחידה, ולא הגיונית.

אני מביטה אחורה בלי שום געגוע, וכולי שמחה על שלכם הייתה, ויש ילדות שונה. מצד שני, אין בי כעס על ההורים או הקיבוץ. אני בוחנת הדברים ביחס לתקופה כולה: תקופת מלחמת העולם השנייה, שואת יהדות אירופה, מלחמת השחרור, הקמת מדינת ישראל, והעלייה הגדולה.

בתוך כל מכלול הדברים יוצאי הדופן הללו, הקיבוץ היה חלקיק, שבו חוויתי ילדות יחפה, ילדות שבה הרגישו רגלי את החיבור לטבע, לאדמת הארץ, לצד חספוס, דקירות, וחום כמעט בלתי נסבלים.

האדמה הלוהטת והביקורת התמידיה, שרפו. כלפי חוץ פיתחתי עור עבה, כדי לא להרגיש את הכאב. בתוכי, הרגשתי חשופה, עירומה ללא טיפת פרטיות, עם מעט מדי תמיכה וחום משפחתי, ובכל זאת - עטופה בעשרות גווני ירוק.

עטופה במשפחה, נאות 2014
מיקי ויובל, יערה, עדו, טאיה, אנדורה ומלאווי - חסרתם לנו